

AQUILA.

*In excelso figit nidum
Regina avium....*

A MAGYAR MADÁRTAN KÖZPONTI FOLYÓIRATA.

PERIODICAL OF ORNITHOLOGY.

JOURNAL POUR L'ORNITHOLOGIE.

ZEITSCHRIFT FÜR ORNITHOLOGIE.

EDITED BY THE HUNGARIAN CENTRAL-BUREAU
FOR ORNITHOLOGICAL OBSERVATIONS.

PUBLIÉ PAR LE BUREAU CENTRAL POUR
LES OBSERVATIONS ORNITHOLOGIQUES.

ORGAN DES UNGARISCHEN CENTRALBUREAUS
FÜR ORNITH. BEOBSACHTUNGEN.

Nr. 3. 4. sz. — 1896. Dec. 15.

Budapest, N.-Museum.

Évfolyam III. Jahrgang

Petényi J. Salamon ornithologiai hagyatéka.

J. Salamon v. Petényi's ornithologischer Nachlass.

Bevezetés.

Einleitung

Irta: HERMAN OTTÓ.*

von Otto Herman.*

Negyvenegy év mult el azóta, hogy PETÉNYI J. SALAMON bevégezte földi pályáját, ¹ a nélkül, hogy az egy emberöltőn át a legnagyobb odaadással gyűjtött állattani, különösen pedig madártani kutatásait formába öntve a tudomány javára kiadhatta volna.

Mindazok, a kik az elhunyt tudóshoz elég közel állottak, tudták, hogy kutatásai értékének úgyszólván fokmérőjét már az az egy körülmény is megalkotta, hogy korának legkitünőbb búváraival szoros összeköttetésben állott; sokakhoz pedig baráti viszony fűzte, melynek eredete mindég a tudomány terén való találkozásból indult. És — hogy egyébről sem legyen szó — igazán megható az a viszony, a mely PETÉNYI és a hollandusok egyik legkiválóbb, ünnepelet természettudósa között fennállott! E tudós SCHLEGEL H. volt, ki PETÉNYIHEZ intézett levelében ² elismeri, hogy egész irányát éppen PETÉNYINEK köszöni!

Ha egyéb sem, már levelezéseinek futólagos

Einundvierzig Jahre sind verflossen, seitdem J. Salamon Petényi seine irdische Laufbahn ¹ beendete, ohne daß er seine während eines Menschenalters mit größter Hingebung gesammelten zoologischen, insbesondere seine ornithologischen Forschungen in geordneter Form zum Heile der Wissenschaft hätte herausgeben können.

Alle jene, die dem verstorbenen Gelehrten nahe gestanden, wußten, daß schon der eine Umstand sozusagen als Maßstab des Wertes seiner Forschungen dienen konnte, daß er in engster Beziehung zu den ausgezeichnetsten Forschern seines Zeitalters stand; an viele knüpfte ihn ein Freundschafts-Verhältnis, dessen Ursprung immer dem Begegnen auf wissenschaftlichem Gebiete entsproß. Und wirklich rührend ist — um von nichts anderen zu sprechen — das Verhältnis, welches zwischen Petényi und einem der ausgezeichnetsten, gefeierten holländischen Naturforscher bestand! Dieser Forscher war H. Schlegel, der in seinem an Petényi gerichteten Briefe ² gestand, seine ganze Richtung eben Petényi zu verdanken.

Wenn nichts genügt hätte seinem litterarischen

* Felolvasta a M. T. Akadémia III. osztályának ülésén, 1896 július 15-én, dr. HORVÁTH GÉZA, r. t.

¹ Született 1799., meghalt 1855-ben.

² L. HERMAN OTTÓ «PETÉNYI J. S.» stb. 1891., németül is. A Budapesten tartott II. nemzetközi ornith. congressus alkamából kiadva, p. 124.

* Vorgelesen vom ord. Mitgliede Dr. Géza Horváth in der Sitzung der III. Section der ung. Akademie der Wissenschaften am 15. Juni 1896.

¹ Geboren 1799, gestorben 1855.

² Otto Herman «Petényi J. S.» u. s. w. 1891, auch in deutscher Sprache. Herausgegeben bei Gelegenheit des in Budapest abgehaltenen II. internationalen ornithologischen Congresses. p. 124.

átnézete is elegendő volt volna arra, hogy fontosságot tulajdonítson irodalmi hagyatékának, buzdítson annak földolgozására. Mert eltekintve attól, hogy Németországnak akkoriban alig volt nevesebb ornithologusa, a kívül PETÉNYI ne levelezett volna, voltak neki összeköttetései az ú. n. «természetfilozófusok» iskolájával is; még pedig egyfelől OKEN LÖRINCZCEL [1779—1851] másfelől GEOFFROY DE SAINT HILAIRETEL (1772—1844) CUVIER ellenfelével; és örökös kár, hogy a levelek, a melyek 1865-ben még megvoltak, azóta lappanganak — ha el nem veszték.¹

Már ezen a helyen is biztosan lehet azt a tétele fölláztatni, hogy PETÉNYI J. S. irodalmi hagyatékának azért maradt meg mind e mai napig a maga tudományos bece, mert a «természetfilozófusok» iskolájához tartozott; ugyanahhoz, a mely hosszú elnyomatás után DARWINNAL életre kelt és ma uralkodóvá vált.

Legyen szabad, hogy lehető legrövidebben vázollhassam az alakulás menetét; és ha e közben ismert dolgokat is elő kell sorolnom, teszem azért, mert ezek nélkül az összefüggést kimutatni lehetetlen.

A kiindulás pontja LINNÉ, ki az *eredetre* nézve dogmatikus álláspontot foglalt el, melyet nagy szabadsággal így fejezett ki: «Species tot sunt diversæ, quot diversas formas ab initio creavit infinitum ens».

Evvél elterelte iskolájának figyelmét az *eredet* kutatásától; de annál inkább reáterelte az alakulásra; annyival is inkább, minthogy meghatározó és rendszerező eljárása tökéletesen szabatosnak látszott; sőt megdönthetetlennek, mert hiszen sarokköve az alakok *állandóságára, változatlanóságára* volt fektetve, ez az állandóság és változatlanóság pedig tökéletesen egybevágott a teremtésről szóló dogma legbensőbb lényével.

A LINNÉ-féle iránynak eredménye és hatása a dogmatikus sarkpont daczára mégis méltán óriásinak mondható; egyfelől azért, mert *historikus irányzatot* biztosított az ismeretek oly terén, mely csak *tapasztalati* úton öreghithető és fejleszthető; másfelől azért, mert épen rideg sza-

¹ Ezek a levelek KUBINYI FERENCZ kezeiben voltak: de nem kerültek elő azokkal, a melyeket báró NYÁRY JENŐ megmentett és nekem átadott.

Nachlasse Wichtigkeit beizumessen und zu dessen Bearbeitung anzuregen, so wäre es schon der flüchtige Durchblick seines Briefwechsels gewesen. Denn abgesehen davon, daß Deutschland damals kaum einen hervorragenden Ornithologen besaß, mit dem Petényi nicht brieflich verkehrt hätte, besaß er auch Verbindungen mit der Schule der sogenannten «Naturphilosophen»; und zwar einerseits mit Lorenz Oken (1779—1851), andererseits mit Geoffroy de Saint Hilaire (1772—1744), dem Gegner Cuvier's; und ewig schade ist es, daß die Briefe, welche 1865 noch vorhanden waren, seitdem verschollen, wenn nicht verloren sind.¹

Schon an dieser Stelle kann mit Bestimmtheit der Satz aufgestellt werden, daß dem litterarischen Nachlasse J. S. Petényi's sein wissenschaftlicher Wert bis zum heutigen Tage deshalb geblieben ist, weil er zur Schule der «Naturphilosophen» gehörte; zu ebenderelben, die mit Darwin zu neuem Leben erwacht, heute zur herrschenden wurde.

Es sei mir erlaubt den Verlauf der Gestaltungen so kurz als möglich zu schildern; und wenn ich hiebei auch bekannte Dinge mit aufzählen muß, thue ich es deshalb, weil es unmöglich ist, ohne dieselben den Zusammenhang nachzuweisen.

Der Ausgangspunkt ist Linné, der, den Ursprung betreffend, einen dogmatischen Standpunkt einnahm, den er mit großer Genauigkeit folgendermaßen ausdrückte: «Species tot sunt diversæ, quot diversas formas ab initio creavit infinitum ens.»

Damit lenkte er die Aufmerksamkeit seiner Schule von der Erforschung des Ursprungs ab, destomehr aber auf das Formale hin; umsomehr, als sein determinierendes und systematisierendes Verfahren vollkommen exact schien; sogar unumstößlich, beruhte ja dessen Grundstein auf der Voraussetzung der Beständigkeit und Unveränderlichkeit der Art; diese Beständigkeit und Unveränderlichkeit stimmte wieder vollkommen mit dem innersten Wesen des Dogma von der Erschaffung überein.

Der Erfolg und die Wirkung der Linné'schen Richtung müssen aber, trotz des dogmatischen Fundamentes, doch riesige genannt werden; einerseits deshalb, weil sie auf demjenigen Gebiete der Kenntnisse eine historische Richtung sicherten, welches nur auf inductivem Wege erweitert und entwickelt

¹ Diese Briefe befanden sich in den Händen Franz Kubinyi's; kamen aber nicht zum Vorschein mit denjenigen, die Baron Eugen Nyáry rettete und mir übergab.

bályszerűsége pattintotta ki azt az eszmét, hogy a dogmatikus alapon feltett változhatatlan forma mégsem az, mert vannak *változatai* — *varietates* — a miket LINNÉ maga is elismert. Ebben a körülményben pedig csakugyan már benne volt a «*creatio*» tanával szemben álló «*evolutio*» tanának a csirája.

LINNÉ eljárása kötött, rideg voltánál fogva «*exact*»-nak vétetett, noha ez a jelző csupán a matematikára s ennek az alapján álló disciplinákra alkalmazható jogosan, a «természetfilozofusoké» ellenben «*speculativnek*» mondatott, noha tiszta és bizonyos, hogy nem az volt s nem az ma sem; mert legbensőbb lényének követelménye az *inductio*, a tapasztalás útja, tehát a *historiai menet és tanúság*, a mely egyenesen reávezet az eltérések és elváltozások számbavételére és mérlegelésére is.

Köztudomású, hogy a LINNÉ-féle dogmatizmussal szemben csakhamar erős áramlat keletkezett, egyfelől a francia, másfelől a német tudományos körökben. A francziáknál már BUFFON (1707—1788) és BONNET (1720—1793) új irányokat jelölnek. És a magyarságra igen jellemző, hogy BONNET kitűnő magyar fordítója talál,¹ mi egybevág a magyarság szemlélődési irányzatával, mely kiváló módon a *biologia felé hajlik*.

Egész éllel és szabotossággal azonban LAMARCK J. (1744—1829) fejt ki az *eredet egységét* és a *fejlődést*, vagyis a «*creatio*» dogmájával szemben az «*evolutiót*».

Így csak idő kérdése volt annak az erőnek a jelentkezése, mely mindenekelőtt LINNÉ rendszerező, teljesen mesterséges eljárását behatóbb módon vagy megokolja, vagy megdöntse, vagy mélyebbre nyúló alapokon módosítsa.

Ez az erő CUVIER (1769—1832) hatalmas egyéniségében jelentkezett is, ki a tisztán orismologiai alapra fektetett LINNÉ-féle módszer helyett, sokszorosan a mellett, az összehasonlító anatómiát alkalmazta s ezen az alapon állította

¹ A természet vizsgálása, írta BONNET KÁROLY, fordította, hozzáadásokkal meg bővítette TÓTH PÁL, verőtzei ref. prédikátor, három kötet, 1818—1819.

werden kann; andererseits darum, weil gerade ihrer vorausgesetzten starren Gesetzmäßigkeit die Idee entsprang, daß die auf dogmatischem Grunde angenommene unveränderliche Form doch keine solche sei, da sie Abänderungen — *varietates* — die Linné selbst zugestand, besitzt. In diesem Umstande aber war wirklich schon der Keim der zur «*Creations-Lehre*» im Gegensatz stehenden «*Evolutions-Lehre*» vorhanden.

Linné's Verfahren wurde seines bündigen, starren Wesens wegen für «*exact*» gehalten, obwohl dieses Adjectiv von rechts wegen nur auf die Mathematik und die darauf beruhenden Disciplinen anwendbar ist; das der «*Naturphilosophen*» hingegen wurde «*speculativ*» genannt, obwohl es klar und gewiß ist, daß es dies nicht war und auch heute nicht ist, u. z. weil seines innersten Wesens Erforderniß ebenfalls die Induction ist, der Weg der Erfahrung, daher der historische Verlauf und die Zeugnenschaft, welche direct hinweist auf die Berücksichtigung und die Ermägung der Abweichungen und Veränderungen.

Es ist allgemein bekannt, daß gegen den Linné'schen Dogmatismus alsbald eine heftige Strömung entstand, einerseits in den französischen, andererseits in den deutschen wissenschaftlichen Kreisen. Bei den Franzosen wiesen schon Buffon (1707—1788) und Bonnet (1720—1793) auf neue Richtungen hin. Und für die Ungarn ist es sehr charakteristisch, das Bonnet einen ausgezeichneten ungarischen Übersetzer fand,¹ was mit der typischen Tendenz der Ungarn übereinstimmt, die sich besonders der Biologie zuwendet.

Ganz scharf und präcis jedoch entwickelte Lamarck (1744—1829) die Einheit des Ursprungs und die Entwicklung, d. i. im Gegensatz zum Dogma der «*Creation*» die «*Evolution*».

Somit war die Entstehung der Kraft, welche Linné's systemisierendes, ganz künstliches Verfahren entweder begründen, oder umstoßen, oder auf tieferem Grunde modificieren sollte, nur eine Frage der Zeit.

Diese Kraft nun offenbarte sich auch in der gewaltigen Individualität Cuvier's (1769—1832), der anstatt der auf rein orismologischem Grunde beruhenden Linné'schen Methode, oftmals neben ihr, die vergleichende Anatomie anwandte und auf

¹ Die Naturforschung, geschrieben von Karl Bonnet, übersetzt und durch Zuthaten erweitert von Paul Tóth, Verögeer ref. Prediger, drei Bände, 1818—1819.

föl a végső eredményt, mely lapidáris rövidséggel kifejezve a következő volt:

1. Minden szervezet egységes; egyes részei nem változhatnak a nélkül, hogy a többi rész ehhez képest ne változnék; ez a szervek *correlatiója*; vagyis, ebben gyökerezik a lét szükséges feltétele, a mely nélkül az adott állat nem élhet meg; «*principe des conditions d'existence ou causes finales*».

2. Fontosabb szervek alakilag is az állandóbbak, holott az alárendeltek sokszorosan módosulnak; ehhez képest a rendszerezésnél a döntő jegyek is egymásnak alárendelendők — «*principe de la subordination des caractères*».

Ezekhez az alapelvekhez képest CUVIER négy osztályzatot — «*embranchement*» — különböztetett meg, a melybe az állatalakok sorolhatók, úgy mint:

- a) gerincesek,
- b) molluskák,
- c) izelt testűek,
- d) radiáriák.

Mínt hogy azonban a LINNÉ értelmében vett *egységes creatio* így nem volt fentartható, CUVIER felállította a *Kataklizmák* elméletét, a melyek után mindég *új creatio* következett volna.

Az eredet kérdésére nézve bizonyos az, hogy CUVIER tana is csak dogmához vezetett; noha kétségtelen, hogy a vizsgálataiban követett módszer rendkívüli módon gyarapította és mélyítette az állattan tudományát.

CUVIER irányával leghatározottabban szembeállott GEOFFROY de SAINT HILAIRE, ki LAMARCK nézetével találkozáva, az eredet egységes voltát s a *creatio*-val szemben az *evolútiót*, a *fejlődést* vitatta. Németországban ugyanezt vitatta GOETHE és OKEN, a kivel PETÉNYI J. SALAMON összekötetésben állott. Az bizonyos, hogy OKEN igen különös formában vitatta igazait; de az is kétségtelen, hogy lehetetlenné tette a dogmatikus megnyugovást, tehát gondolkozásra készítette azokat, a kikben a haladás ösztöne, az egységes skepsis megvolt.

A mint ezt az állattan irodalomtörténete bizonyítja, a CUVIER és GEOFFROY de SAINT HILAIRE közötti vita a francia Akadémia színe elé került és CUVIER javára dőlt el, hogy azután csak DAR-

diesem Fundamente das Endresultat aufstellte, welches in lapidarer Kürze folgendes war:

1. Jeder Organismus ist einheitlich; seine einzelnen Teile sind keiner Veränderung fähig, ohne daß dem entsprechend nicht auch seine übrigen Teile abändern würden; dies ist die Correlation der Organe; oder aber, in diesem wurzelt die nothwendige Bedingung des Daseins, ohne welches das vorhandene Tier nicht leben kann; «*principe des conditions d'existence ou causes finales*».

2. Die wichtigeren Organe sind auch der Form nach constanter, wohingegen die untergeordneteren vielfach abändern; dem entsprechend sind auch in der Systematik die entscheidenden Merkmale einander unterzuordnen — «*principe de la subordination des caractères*».

Diesen Grundprincipien entsprechend unterschied Cuvier vier Abtheilungen — «*embranchement*» — in welche die Tierformen eingereiht werden können, u. z.:

- a) Wirbeltiere,
- b) Weichtiere,
- c) Gliedertiere,
- d) Radiärtiere.

Nachdem aber die im Sinne Linné's genommene einheitliche Creation auf diese Weise nicht aufrecht zu erhalten war, stellte Cuvier die Theorie der Kataklismen auf, nach welchen immer eine neue Creation erfolgt wäre.

Was die Frage über den Ursprung anbelangt, ist es gewiß, daß auch die Cuvier'sche Lehre schließlich zum Dogma führte, obzwar es außer Zweifel steht, daß die bei seinen Untersuchungen befolgte Methode die Wissenschaft der Zoologie ungemein förderte und vertiefte.

Der Richtung Cuvier's trat am entschiedensten Geoffroy de Saint Hilaire entgegen, der übereinstimmend mit der Ansicht Lamarck's, das Einheitliche des Ursprungs und die Evolution, die Entwicklung im Gegensatz zur Creation verfolgt. Dasselbe behaupteten in Deutschland Goethe und Oken, mit dem J. Salamon Petényi in Verbindung stand. Daß Oken seine Ansichten oft in sehr eigener Form entwickelte, ist gewiß; aber auch das ist zweifellos, daß er das dogmatische Sichzufriedengehen unmöglich machte, daher diejenigen zum Denken zwang, bei denen der Trieb zum Fortschritte, die gesunde Skepsis vorhanden war.

Laut der zoologischen Litteraturgeschichte kam der Streit zwischen Cuvier und Geoffroy de Saint Hilaire vor das Forum der französischen Akademie, wo er zu Gunsten Cuvier's entschieden

WIN föllépésével veszítse el föltétlen uralkodását.

En nem óhajtok annak vizsgálatába bocsátkozni, vajjon mily hatalom rejlett a francia Akadémia érveiben, a melyek a döntésre befolyással voltak; bizonyos az, hogy az egész kérdés, legbensőbb lényege szerint, nem is volt alkalmas *döntésre; vitatásra igen*; és hogy mégis döntésre került a dolog, az szerintem abban a körülményben rejlett, hogy az a nagy szellemi lüktetés, mely a francia forradalmat szülte s annak túlságaihoz is elvezetett, az ellenkezőbe csapott át s ez az ellenkező irányzat sokkal inkább kedvezett még akár a tiszta empirismusk is, mint az eredet szabad, minden dogmát kizáró kutatásának.

Nagyban és egészben azonban a tudás LINNÉ nyomdokain folyton szélesedett, CUVIER nyomdokain pedig folyton mélyedett; különösen azáltal is, hogy az ásatag — fossil — állatalakok az élőkkel összehasonlítottak.

Így alakult a viszony a tudomány magaslatain; de sokszorosan másképen az epigónok nagy tömegében.

És itt értem el azt a pontot, a hol PETÉNYI J. SALAMONT a tömegtől el kell választanom, még pedig a következő megokolással.

A nagy reactio, mely a XIX. század elején bekövetkezett, nem kedvezett, mert nem is kedvezhetett a szellem szabad szárnyalásának, annak, a mely a francia forradalmat előkészítette s a mely a szerves élet felfogásának terén, az eredetet kutatva, a *dogma* helyébe az *evolútiót* tette.

És hogy akkor, a mikor a szabad szellem megnyilatkozását egy hatalmas békó lehetlenné teszi, a tevékenység közönséges ösztöne mégis tért keres és talál, az nagyon természetes; de hogy ez az irányzat azután nem fölfelé vezet, hanem határozottan hanyatló s ennélfogva lényege szerint nagy elfajulásokhoz vezető, az éppoly természetes, mint bizonyos is.

Az európai nagy reakciónak korszaka így — a leíró természethistoria és különösen az állattan terén — egy igazán csodaszámba menő elemet szült s azt — még régebb tudományos multtal bíró nemzeteknél is — uralkodóvá is tette.

Röviden jellemezve: bekövetkezett a gondo-

ward, um dann erst mit dem Auftreten Darwin's seine unumschränkte Herrschaft einzubüßen.

Ich wünsche mich nicht einzulassen in die Untersuchung dessen, welche Macht den entscheidenden Argumenten der französischen Akademie innewohnte; soviel jedoch steht fest, daß die ganze Frage ihrem innersten Wesen nach wohl zur Diskussion, nicht aber zum Beschlußfassen geeignet war; und daß die Sache doch zur Entscheidung kam, lag, meiner Ansicht nach, in dem Umstande, daß jenes gewaltige, geistige Pulsieren, welches die französische Revolution gebar, aber auch zu deren Extravaganzen führte, ins Entgegengesetzte umschlug, und diese entgegengesetzte Tendenz war dem reinen Empirismus weit förderlicher, als der freien, jedes Dogma ausschließenden Forschung.

Im Großen und Ganzen jedoch verbreiterte sich das Wissen in den Fußstapfen Linné's immer mehr und mehr, wohingegen es sich in jenen Cuvier's fortwährend vertiefte, besonders dadurch, daß man auch die ausgegrabenen — fossilen — Tierformen mit den lebenden verglich.

So gestaltete sich das Verhältniß auf den Höhen der Wissenschaft; vielfach anders jedoch bei der großen Menge der Epigonen.

Und hier bin ich bei dem Punkte angelangt, wo ich J. Salamon Petényi von der Menge trennen muß, und zwar mit folgender Motivierung:

Die große Reaction, welche im XIX. Jahrhundert hereinbrach, begünstigte nicht, weil sie zu begünstigen nicht im Stande war, den freien Flug des Geistes, desjenigen, welcher die französische Revolution vorbereitet und der auf dem Gebiete der Auffassung des organischen Lebens, den Ursprung suchend, an Stelle des Dogma die Evolution gesetzt hatte.

Und daß schon der gewöhnliche Trieb nach Thätigkeit, dann, wenn die Außerung des freien Geistes in mächtige Bande geschlagen, unmöglich ist, dennoch Raum sucht und findet, ist sehr natürlich; daß aber dieses Streben dann nicht nach Aufwärts führt, sondern entschieden sinkt und demzufolge seinem Wesen nach zu großen Entartungen führt, ist ebenso natürlich, wie gewiß.

Das Zeitalter der großen europäischen Reaction brachte eben deswegen — auf dem Gebiete der descriptiven Naturgeschichte, und besonders auch auf dem der Zoologie — ein wirklich ans Wunderbare streifendes Element hervor und stellte es — selbst bei Nationen mit älterer wissenschaftlicher Vergangenheit — als herrschend hin.

Kurz charakterisiert: es erfolgte eine den Gedan-

latot, az eszmét merőben kizáró, a hatalom szempontjából véve tehát semmiképpen sem veszedelmes empirismus korszaka, melynek a forma minden, a lényeg semmi sem volt s a mely a személyre szóló dicsőséget az új speciesek teremtésében és sokszorosán abban a jövedelemben is kereste és meg is találta, a melyet a ritka vagy új species a boldog felfedezőnek kereskedelmi úton juttatott. Ezen a téren és ily irány mellett teljesen mellékes volt az, hogy valaki alapos zoologiai műveltséggel bír-e? Döntött az, a mit a német «Haarspalterei» és «Spitzfindigkeit»-nak nevez.

A leíró állattan fönséges csarnoka így egyszerre tele volt valódi kufárokkal, a kik «fölfedeztek» és kereskedtek, forrásaikat pedig gondosan titkolták, nehogy valami versenytárs elhalászsa a jövedelmet. Kénsavgyárosok, postamesterek, törvényszéki elnökök és assessorok, kereskedők és mérnökök, szóval a legkülönbözőbb hivatáskörökhöz tartozó elemek zoologiai auctoritásokká növekednek, elfoglalják a tért a tudomány csarnokában is; sőt meggazdagodnak.

De nem marad nyomuk, sem a tudás magaslatán, sem az adott nemzetek tudományosságában, vagy egyáltalában közművelődésében. Az első szabadabb áramlat elfujja hiröket és nyomdokaikat.

Ebbe a korszakba esett PETÉNYI J. Salamon működésének javarésze, és ekkor nálunk is már hatalomra vergődtek azok az elemek, a melyeket csak az imént iparkodtam jellemezni.

Tudományos fejlődésének egész menete lehetlenné tette reá nézve a tudomány örve alatt lábrakapott utilitarismus gyakorlását: másfelől már helyzeténél fogva sem birt és nem is bírhatott avval a szellemi hatalommal, a mely egy korszak fölkapott áramlatát megtörhette volna. Az a szellem, mely a század elején lehetővé tette, hogy az egyszerű református prédikátor kiadhatta BONNET művének magyar fordítását, az megtört, elhanyaglott; a helyzet uraivá nálunk is azok lettek, a kik különösen a német empirikusok nyomdokaiba hágtak. Befolyásukat még az is növelte, hogy a magyar nyelvújítók hatalomra vergődött táborához szegődtek.

Közbevetem itt, hogy az a korszak, a melyet a külföldi befolyás alatt álló természettudomány magyar empirikusok megteremtettek s a mely a

fen, die Idee ganz ausschließende, vom Standpunkte der Macht genommen daher durchaus ungefährliche Epoche des Empirismus, dem die Form alles, das Wesen nichts war, und welcher den Ruhm der Person im Schaffen neuer Species, ja oftmals in dem Einkommen suchte und auch fand, welches die seltene, oder neue Species dem glücklichen Entdecker auf commerziellem Wege abwarf. Auf diesem Gebiete und bei dieser Richtung war es ganz nebensächlich, ob jemand gründliche zoologische Bildung besaß. Es entschied oft das, was der Deutsche «Haarspalterei» und «Spitzfindigkeit» nennt.

Somit war die hehre Halle der descriptiven Zoologie plötzlich mit wahrhaftigen Maklern voll, die «entdeckten» und Handel trieben, ihre Quellen aber geüffentlich verheimlichten, damit kein Concurrent die Einkünfte wegfiße. Schwefelsäure-Fabrikanten, Postmeister, Gerichts-Präsidenten und Assesoren, Kaufleute und Ingenieure, mit einem Worte den heterogensten Berufskreisen angehörende Elemente wuchsen zu zoologischen Autoritäten, nahmen in den Hallen der Wissenschaft Platz, erwerben sogar Reichthum.

Aber von ihnen blieb keine echte Spur zurück, weder auf den Höhen des Wissens, noch in der allgemeinen Cultur der betreffenden Nationen. Die erste freiere Strömung verweht ihre Kunde und ihre Spur.

In diese Periode fiel der Haupttheil des Wirkens J. Salamon Petényi's; damals erstarkten und herrschten auch bei uns schon jene Elemente, die zu charakterisieren ich soeben bemüht war.

Der ganze Gang seiner wissenschaftlichen Entwicklung machte ihm die Theilnahme an dem, unter dem Vorwande der Wissenschaft überhand genommenen Utilitarismus unmöglich: andererseits besaß er schon vermöge seiner Lebenslage nicht die geistige Macht, — ja konnte sie gar nicht besitzen, — welche im Stande gewesen wäre die herrschende Strömung eines Zeitalters zu bannen. Der Geist, der es im Anfange des Jahrhunderts ermöglichte, daß der einfache reformierte Prediger Bonnet's Werke in ungarischer Übersetzung herausgeben konnte, war gebrochen, in Verfall gekommen; Herren der Situation wurden auch bei uns diejenigen, die besonders in die Fußstapfen der deutschen Empiriker getreten waren. Ihr Einfluß wurde auch noch dadurch gesteigert, daß sie sich zum Lager der zur Macht gelangten Sprach-Neologen schlugen.

Hier bemerke ich, daß diejenige Epoche, welche von den durch das Ausland beeinflussten ungarischen naturhistorischen Empirikern geschaffen wurde und

magyar szabadságharczra bekövetkezett elnyomatás korában, az ú. n. «ötvenes években» tetőzött, a magyar nemzeti művelődésre nézve teljesen meddő volt s maradt mind e mai napig is; valamiféle eredményének vagy vívmányának egyetlenegy nyomát sem találjuk, kivált az oktatás fokozatain, mely éppen ezért eszközeit maga is külföldi forrásokból merítette; de ezeknek hatását megtompította avval, hogy az átültetés teljes mértékben magyartalan volt; szellemenben, nyelven egyaránt.

Ugyanez érezhető volt a nyugot előrehaladott államaiban, kiváló módon pedig német földön is. Hogy tisztán az ornithologia terén maradjak, reámutatok arra, hogy Naumann 1822-ben kezdte meg Németország madarairól szóló nagy művének¹ kiadását; az öreg Brehm K. L. pedig 1823-ban adta ki Európa madarait tárgyaló két kötetes munkáját.² Ezek a művek még teljesen megfeleltek a kor komolyan vehető tudományos követelményének; sőt még ma is használhatók. De az öreg Brehm, ki 1787-ben születve, 1864-ben halt meg, élete derekával és végével az elnyomatás korába esett, és nem bírt ellentállani a felkapott empirikus áramlatnak; ezért egy másik művében³ különösen az «*alticeps*» és «*platiceps*»-féle megkülönböztetés alapján, a képtelenségig aprózta el a fajokat, velök az egész rendszeres beosztást. Ennek az áramlatnak betetőzése pedig mindenesetre az a czikk, a melyben HOMEYER E. F. komolyan azt indítványozta, hogy az ornithologusok egyezzenek meg abban, hogy az egy alaknak adott nevet 20 éven át nem változtatják meg, a mi egyértelmű volt volna avval, hogy a természet*historiai* fejlődést, éppen *historiai*, tehát legfontosabb és leglényegesebb részében megakaszszák.⁴

A mi pedig legjellemzőbb, ez az, hogy ennek

¹ NAUMANN J. A. Naturgeschichte der Vögel Deutschlands etc. 1822—53.

² BREHM CH. L. Lehrbuch der Naturgeschichte aller europäischen Vögel. Jena, 1823 et 1824.

³ Handbuch der Naturgesch. aller Vögel Deutschlands etc. 1831.

⁴ «Unsere wissenschaftliche Namengebung». Zeitschrift für die gesammte Ornithologie, herausgegeben von J. von MADARÁSZ. I. 1884. p. 3.

ihren Gipfelpunkt in der dem ungarischen Freiheitskampfe gefolgten Unterdrückungsperiode, den sogenannten «Fünzigjährigen» erreichte, für die ungarische nationale Cultur gänzlich unfruchtbar war und es auch bis zum heutigen Tage blieb; keine Spur irgend eines Resultates, oder irgend einer Errungenschaft ist von ihr zu finden, besonders nicht auf dem Gebiete des Unterrichtes, welcher ebendeshalb seine Mittel aus ausländischen Quellen schöpfte, deren Wirkung aber dadurch abstumpfte, daß die Übertragung sowohl im Geiste, wie in der Sprache in höchstem Maße unmagyarisch war.

Dasselbe war auch in den vorgeschrittenen Staaten des Westens fühlbar, ganz besonders auch in Deutschland. Um rein auf dem Gebiete der Ornithologie zu bleiben, verweise ich darauf, daß Naumann die Herausgabe seines großen Werkes¹ über die Vögel Deutschlands im Jahre 1822 begann; der alte Ch. L. Brehm hingegen sein die Vögel Europa's behandelndes Werk² in zwei Bänden im Jahre 1823 herausgab. Diese Werke entsprachen noch vollkommen den ernstlich genommenen wissenschaftlichen Anforderungen der Zeit, sie sind sogar auch heute noch brauchbar. Aber der Alte Brehm, geboren 1787, gestorben 1864 gehörte vom besten Mannesalter an bis zu seinem Lebensende in die Unterdrückungsperiode und konnte der herrschenden empirischen Strömung nicht widerstehen; deshalb zerkleinerte er in seinem folgenden Werke,³ besonders auf Grund der Unterscheidung in «*alticeps*» und «*platiceps*» die Species und mit ihnen die ganze systematische Einteilung bis zur Unmöglichkeit. Den Culminationspunkt dieser Strömung aber bildet gewiß der Artikel, in welchem E. F. Homeyer ganz ernst den Antrag stellt, die Ornithologen mögen darin übereinkommen, daß sie den einer Form gegebenen Namen 20 Jahre hindurch nicht verändern, was gleichbedeutend gewesen wäre damit, daß sie die historische Entwicklung der Naturkunde gerade in ihrem historischen, daher ihrem wichtigsten und wesentlichsten Teile hemmen⁴ mögen.

Scharf charakteristisch ist aber das, daß die

¹ Naumann J. A. Naturgeschichte der Vögel Deutschlands etc. 1822—53.

² Brehm Ch. L. Lehrbuch der Naturgeschichte aller europäischen Vögel, Jena 1823 et 1824.

³ Handbuch der Naturgesch. aller Vögel Deutschlands etc. 1831.

⁴ «Unsere wissenschaftliche Namengebung». Zeitsch. für die gesammte Ornithologie, herausgegeben von J. von Madarász. I. 1884 p. 3.

a lehetetlenségnek indítványozása még 1881-ben is lehetséges volt!

PETÉNYI J. Salamon még attól az áramlattól kapta inspirációját, a mely az eredet kérdését kutatva, érezte, hogy *mélységre kell törekednie* s éppen ezért *széles alapra fektette a fajnak, a faj fejlődési viszonyainak és rokonságának meghatározását*, így a madártan tekintetében már akkor is valóságos *«ornithographiai»* alapokat rakott le, a mikor a felburjánzott empirizmus ezt föl sem érthette, a hol pedig mégis jelentkezett, ott — enyhe szóval élve — fölöslegesnek vallotta: és *ebben rejlik főoka annak, hogy Petényi hátrahagyott iratainak bírálói, kik között az empirikus irány magyar vezérférfiai foglaltak helyet, ellene voltak az iratok földolgozásának és kiadásának.*

Ám DARWIN föllépésével a varázslat megtört s a midőn a II-dik nemzetközi ornithologiai congressuson PALMÉN J. A. fölvetette a kérdést: milyen irányt kellene követni? megadta a feleletet is, hogy t. i. mintául kellene venni PLESKE művét, melynek czime: *«Ornithographia rossica»*.¹

Az pedig, a mi PETÉNYI hátrahagyott műveiben egészet alkot, az még annál is több, a mennyit az ajánlott minta nyújt!

És innen van az, hogy PETÉNYI kutatásai még ma sem évültek el.

*

A földolgozást illetőleg bizonyos az, hogy nehéz; nagy akaraterőt kívánó föladat, mert Petényi jegyzeteit sokszorosán alkalmilag és mindenféle papirdarabokra irogatta; s rendkívül sok rövidítést használt. Arra azonban nagy gondot fordított, hogy minden jegyzet élére az illető madár nevét írta, úgy, hogy a jegyzet hovátartozása sohasem kétséges. Így a *pászlormadár*, *Pastor roseus* L. földolgozása közel három hónapi munkába került s valóban próbára tette a

¹ PALMÉN DR. J. A. Referat über den Stand der Kenntniss des Vogelzuges. 1891. Helsingfors, p. 13.

Beantragung dieser Unmöglichkeit auch noch im Jahre 1881 möglich war!

J. Salamon Petényi erhielt seine Richtung noch von jener Strömung, welche die Frage nach den Ursprung untersuchend, herausföhlte, daß sie nach der Tiefe streben müsse; er stellte ebendeshalb für die Definition der Species, ihrer Entwicklungs- und ihrer Verwandtschafts-Verhältnisse eine breite Basis her, legte somit für die Vogelkunde schon zu einer Zeit einen wirklichen «ornithographischen» Grund, wo dies der emporwuchernde Empirismus noch gar nicht zu erfassen vermochte, wo sich aber dieses Streben dennoch zeigte, wurde dasselbe — gelinde ausgedrückt — für überflüssig erklärt.

Hierin liegt der Hauptgrund, daß die Censoren der hinterlassenen Schriften Petényi's, unter denen die leitenden ungarischen Männer der empirischen Richtung sich befanden, dagegen waren, daß die Schriften bearbeitet und herausgegeben werden mögen.

Freilich löste sich mit Darwin's Auftreten der Zauberbann und als auf dem II. internationalen ornithologischen Congresse J. A. Palmén die Frage aufwarf, welche Richtung einzuschlagen wäre? gab er auch die Antwort, nämlich, man solle Pleske's Werk zum Vorbild nehmen, dessen Titel: *«Ornithographia rossica»* ist.¹

Das jedoch, was in Petényi's hinterlassenen Schriften ein Ganzes bildet, ist noch mehr, als jenes, welches im empfohlenen Muster geboten wird!

Und daher röhrt es, das Petényi's Forschungen auch heute noch nicht verjährt sind.

*

Daß die Bearbeitung schwierig ist, das ist gewiß; sie erfordert eine große Willenskraft, weil Petényi seine Aufzeichnungen oftmal gelegentlich und auf allerlei Papierstücke schrieb, und sich ungemein vieler Abkürzungen bediente. Darauf aber verwendete er große Sorgfalt, daß am Anfange einer jeden Anmerkung der Name des betreffenden Vogels stehe, so daß über die Zugehörigkeit der Notiz nie ein Zweifel herrschen kann. So kostete die Bearbeitung des Hirtenvogels, *Pastor roseus* L. nahezu drei Monate Zeit und stellte die seltene Zähigkeit und

¹ Palmén Dr. J. A. Referat über den Stand der Kenntniss des Vogelzuges. 1891. Helsingfors, p. 13.

feldolgozó ritka szívósságát és akaraterejét; de sikerült. A többi már könnyebb lesz.¹

A mi már most magát a feldolgozott *Pastor roseus* Lin. fajt a mai ismeretek alapján illeti, álljon itt a következő, azért, mert PETÉNYI eljárásának helyességét és abszolút értékét bizonyítja.

A *Pastor roseus* Linné, a rendszerben, a tudomány mai állásában, a következő elhelyezéssel bír; még pedig a «Catalogue of the Birds in the British Museum, Vol. XIII. London, 1890», R. BOWDLER SHARPE kritikai összeállítására szerint:

Második rend: *Passeriformes*.

Első alrend: *Passeres*.

Osztály C): *Sturniformes*.

I. Család: *Artamidae*.

II. Család: *Sturnidae*. (III. *Ploceidae*, IV. *Alaudidae*.)

A második család két alcsaládra oszlik, ú. m.:

A) *Sturninae*.

B) *Buphaginae*.

A két alcsalád elválasztó jegye ez:

A hátsó ujj karma a középső ujjénál vaskosabb:

Sturninae — ide tartozik a *Pastor*.

A hátsó ujj karma nem oly erős, mint a középső ujjé:

Buphaginae.

A *Pastor roseus*, Linné a *Sturninae* alcsaládjába tartozik, melynek jegyei a következők:

«Az orrlyuk nyílása hosszúkás, hárttyás szegője «bőrbékája» felül fejlett és duzzadt; a kinyújtott lábak — bőröknél — a fark végével egybevágnak. A szárny eléggé hosszú, hegyes; az összetett szárnyon az elsőrendű és másodrendű evedzőtollak hegye közötti távolság a tarsus — «csüd» — hosszánál nagyobb.»

A *Sturninae* alcsalád genusainak kulcsa 41 genust mutat ki; itt a *Pastor* Temminck, a *Dilophus* — Afrika — és a *Sturnia* — Keletázsia —

¹ A feldolgozást a «Magyar Ornithologiai Központban» részben a m. tud. Akadémia segítségével CSÖRGEY TIRUSZ r. gyakornok végezte.

Willenskraft des Bearbeiters wirklich auf die Probe; aber sie gelang. Das Übrige wird schon leichter sein.¹

Was nun, vom Standpunkte der heutigen Kenntnis betrachtet, die bearbeitete Species, *Pastor roseus* LIN. selbst betrifft, möge hier nachfolgendes bemerkt sein, weil es die Richtigkeit und den absoluten Wert der Richtung PETÉNYI'S beweist.

Pastor roseus LIN. gehört im System, vom heutigen Stande der Wissenschaft genommen, u. z. nach der kritischen Zusammenstellung R. BOWDLER SHARPE'S «Catalogue of the Birds in the British Museum, Vol. XIII., London 1890» an folgende Stelle:

Zweite Ordnung: *Passeriformes*.

Erste Unterordnung: *Passeres*.

Classe C): *Sturniformes*.

I. Familie: *Artamidae*.

II. Familie; *Sturnidae*. (III. *Ploceidae*, IV. *Alaudidae*.)

Die zweite Familie zerfällt in zwei Unterfamilien, u. z.:

A) *Sturninae*.

B) *Buphaginae*.

Das trennende Zeichen der zwei Unterfamilien ist:

Die Krallen der hinteren Zehe

ist derber, als die der mittleren Zehe:

Sturninae — hierher gehört *Pastor*.

Die Krallen der hinteren Zehe

ist nicht so stark, als die der mittleren Zehe:

Buphaginae.

Pastor roseus, LIN. gehört in die Unterfamilie der *Sturninae*, deren Merkmale folgende sind:

«Die Öffnung des Nasenloches ist länglich, sein häutiger Nasenflügel oben entwickelt und aufgetrieben; die ausgestreckten Füße — an Wälgen — fallen mit dem Ende des Schwanzes zusammen. Die Fittiche sind ziemlich lang und spitzig; am zusammengelegten Flügel ist die Entfernung zwischen den Spitzen der Schwingen erster und zweiter Ordnung größer, als die Länge des Tarsus.

Der Schlüssel der Genera zur Unterfamilie *Sturninae* weist 41 Genera auf; hier nimmt *Pastor* TEMMINCK die Stelle zwischen dem Genus *Dilo-*

¹ Die Bearbeitung vollführte im «Ungarischen Ornithologischen Central-Bureau», teilweise mit Unterstützung der ung. Akademie der Wissenschaften, der ordentliche Praktikant TITUS CSÖRGEY.

geniusok között foglal helyet: jellemzése pedig ez:

«Tollforgója hatalmas, ennek a fej bubján — occiput — álló tollai a tarsusnál hosszabbak; csőre erős és íves; a felső káva, tövén mérve, egymagára közel olyan széles, mint a milyen — tövön mérve — a felső és alsó káva együttes vastagsága. A felső káva, ormóján végigmérve, a tarsusnál rövidebb.»

Külön is megjegyzendő, hogy a *Pastor roseus* L. mind e mai napig genus és species szerint egyedül áll.

A genericus dispositio, úgy a mint az idők során változott, a következő:

Pastor, TEMMINCK — 1815 — ma is érvényes;

Psaroides, Vieillot — 1816;

Boscis, Brehm — 1828;

Thremmophilus, Macgillivray — 1837;

Nomadites, Petényi, teste Bonaparte, Cat. Method. des Ois. Europ. 1842.

A mint PETÉNYI jegyzeteinek feldolgozásából tisztára meg lehet győződni, ő volt az, a ki a *Nomadites* nevet felállította, még pedig a következő etymológiával:

νομός = pascuum;

νομαίος = degens in pascuis (Petényi);

νομεύς = pastor;

νέμος = pascuum;

νομαδικός = a legeléshez, pásztorélethez tartozó; de νομαδες vándor pásztor is.

De ez irodalmilag sehohsem jutott érvényre, mert nem alapult kiadott, nyomtatott dolgozaton. Minthogy azonban PETÉNYI — többek között — BONAPARTE Lucian, caninói herczeggel is levelezésben állott, kivel 1847-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók gyűlésén találkozott volt, a herczegnek közlést tett e név alkotásáról s a herczeg ezen az alapon be is vette a genus nevet idézett munkájába. És innen van az, hogy a British Museum katalogusa világosan megjegyzi: «teste Bonaparte» stb. tehát Bonaparte tanúsága szerint.

Megtörtént azonban, hogy a nyomtatások és kiírások során az auctor nevébe sajtóhiba csúszott be, s PETÉNYI helyett a brit katalogusban

phus — Afrika — und dem Genus *Sturnia* — Ostasten — ein; seine Charakterierung ist folgende:

«Die Golle ist gewaltig, ihre am Hinterhaupt — Occiput — stehenden Federn sind länger, als der Tarsus; sein Schnabel ist stark und gewölbt: der Ober Schnabel ist am Grunde gemessen für sich annähernd so breit, als — am Grunde gemessen — die Dicke des Ober- und Unterschnabels zusammengenommen. Der Ober Schnabel ist, längs dem Firste gemessen, kürzer, als der Tarsus.»

Besonders ist auch zu Bemerkten, daß *Pastor roseus*, L. noch bis zum heutigen Tage als Genus und Species allein da steht.

Die generische Disposition ist, so wie sie im Laufe der Zeit wechselte, folgende:

Pastor, TEMMINCK — 1815 — auch heute noch gültig.

Psaroides, VIELLOT — 1816;

Boscis, BREHM — 1828;

Thremmophilus, MACGILLIVRAY — 1837.

Nomadites, PETÉNYI, teste Bonaparte, Cat. Method. des Ois. Europ. 1842.

Wie man sich durch die Bearbeitung der Aufzeichnungen Petényi's überzeugen kann, war er derjenige, der den Namen *Nomadites* aufstellte und zwar mit folgender Etymologie:

νομός = pascuum;

νομαίος = degens in pascuis (Petényi);

νομεύς = pastor;

νέμος = pascuum;

νομαδικός = zum Weiden, zum Hirtenleben gehörig; aber νομαδες auch Wanderhirt.

Diese Benennung kam nirgends zur wahren Geltung, weil sie auf keiner herausgegebenen, gedruckten Arbeit beruhte. Nachdem aber PETÉNYI — unter anderen — auch mit Lucian Bonaparte, dem Herzoge von Canino, mit dem er im Jahre 1847 in der Versammlung der ungarischen Ärzte und Naturforscher zusammentraf, in brieflichem Verkehr stand, machte er dem Herzoge eine Mittheilung über die Bildung dieses Namens; der Herzog nahm auch auf diesem Grunde den Genus Namen *Nomadites* in sein citirtes Werk auf. Daher kommt es, daß der Katalog des «British Museum» deutlich bemerkt: «teste Bonaparte» u. s. w. daher kraft der Zeugenschaft Bonaparte's.

Es geschah jedoch, daß sich im Druck und in der Schreibart Fehler einschlichen und daß anstatt Petényi schon im britischen Kataloge Peteniz steht;

is már PETENIZ áll; a kiírások és sajtóhibák során azután maga a genusnév és az auctor neve is tovább torzul, úgy, hogy többek között FRITSCH művében *Naturgesch. der Vögel Europas*, 1870. pag. 227. — már «*Nemotides Petaniz*» és *Tremophilus* (sic) *Petaniz* olvasható. Sőt DRESSER nagy művében is a synonymák között ott áll *Bonaparte* auctoritására való hivatkozással: «*Nomadites Petanir*». Már az a körülmény is, hogy «*Nemotides*» Petényi felfogása szerint etymologice helytelen és Peteniz vagy *Petaniz* nevű ornithologiai auctor nem is létezik, tisztára bebizonyíthatja, hogy itt tulajdonképpen a «*Nomadites, Petényi*» forog fönn.¹

A brit katalogus szerint még a következő nevek fordulnak elő:

1. Rose or Carnation coloured Ouzel, Edwards 1743.
2. Le Merle couleur de rose, Brisson 1775.
3. *Turdus roseus*, Linné 1766.
4. *Sturnus roseus*, Scopoli 1769.
5. Le Merle Couleur de rose de Bourgogne, Daubenton?
6. *Turdus seleucis*, Forskål 1775.
7. *Sturnus asiaticus*, Wirsing, teste Latham.
8. Le Roselin, Levaillant 1799.
9. *Psaroides roseus*, Vieillot 1816.
10. *Merula rosea*, Koch 1816.
11. *Pastor roseus*, Temminck 1820.
12. *Acridotheres roseus*, Ranzani, 1823.
13. *Boscis rosea*, Brehm 1828.
14. *Gracula rosea*, Cuvier 1829.
15. *Pecuaris roseus*, Temminck 1835.
16. *Thremmophilus roseus* Macgillivray 1837.
17. *Nomadites Peteniz* (sic) 1842. Bonaparte.
18. Rose coloured Pastor, Yarell 1843.
19. *Boscis roseus*, Brehm 1855.

Distributio ornithogeographica.

«Közép- és Nyugat-Europában időközönként (irregular) jelenik meg. Fészkel Közép-Ázsiában és a Középtenger partján elterülő keleti tartományokban. Egy fészkelési eset Olaszországból ismeretes. Teleg Keletindia félszigetén.» Brit. Cat. 1890.

¹ Giebel «*Thesaurus Ornithologiae*» című nagy művének II. kötetében 1875. pag. 722, helyesebben «*Nomadites, Peten*» alatt sorolja föl.

in der Folge der Übernahme und der Druckfehler wird dann der Genus- und Autorenname auch weiter noch entstellt, so zwar, daß unter anderen in Fritsch's Werke «*Naturgeschichte der Vögel Europas*, 1870. pag. 227» schon «*Nemotides Petaniz* und *Tremophilus* (sic) *Petaniz*» zu lesen ist. Im großen Werke Dresser's steht sogar unter den Synonymen mit Berufung auf Bonaparte's Autorität «*Nomadites Petanir*». Schon der Umstand, daß «*Nemotides*» nach der Auffassung Petényi's etymologisch unrichtig ist und ein ornithologischer Autor namens *Peteniz*, *Petanir* oder *Petaniz* gar nicht existirt, beweist deutlich, daß es sich hier eigentlich um «*Nomadites, PETENYI*» handelt.¹

Laut dem britischen Cataloge kommen in der Literatur noch folgende Namen vor:

1. Rose or Carnation coloured Ouzel, EDWARDS, 1743.
2. Le Merle couleur de rose, BRISSON, 1775.
3. *Turdus roseus*, LINNÉ 1766.
4. *Sturnus roseus*, SCOPOLI 1769.
5. Le Merle couleur de rose de Bourgogne, DAUBENTON?
6. *Turdus seleucis*, FORSKÅL 1775.
7. *Sturnus asiaticus* WIRSING, teste LATHAM.
8. Le Roselin, LEVAILLANT 1799.
9. *Psaroides roseus*, VICILLOT 1816.
10. *Merula rosea*, KOCH 1816.
11. *Pastor roseus*, TEMMINCK 1820.
12. *Acridotheres roseus*, RAUZANI 1823.
13. *Boscis rosea*, BREHM 1828.
14. *Gracula rosea*, CUVIER 1829.
15. *Pecuaris roseus*, TEMMINCK 1835.
16. *Thremmophilus roseus*, MACGILLIVRAY 1837.
17. *Nomadites Peteniz* (sic) 1842. BONAPARTE.
18. Rose coloured Pastor, YARELL 1843.
19. *Boscis roseus*, BREHM 1855.

Ornithogeographische Distribution.

«In Mittel- und West-Europa erscheint er zeitweise (irregular). Er brütet in Mittel-Asien und in den östlichen Provinzen an den Küsten des Mittelländischen Meeres. Ein Fall von einer Brut ist aus Sitalien bekannt. Er überwintert auf der ostindischen Halbinsel.» Brit. Cat. 1890.

¹ Giebel führt ihn im II. Bande seines großen Werkes «*Thesaurus Ornithologiae*» 1875. pag. 722 richtiger unter den Namen «*Nomadites Peten*» an.

Magyarországra vonatkozólag adják Petényi iratai.

*

PETÉNYI teljesen, hogy úgy mondjam «lege artis» járt el, a midőn az összehasonlító módszert az akkoriban lehetséges legszélesebb alapon gyakorolta és megkülönböztetéseinél alapul vette. Eljárásának igazán szabatos voltát semmi sem emeli ki jobban, mint az, hogy oly *exoticus* madáralakokat is vont be összehasonlításainak körébe, a melyek a tudomány mai állásában is a *Pastor roseus*sal egyazon rendszercsoportba tartoznak és tekintetbe veendőek.

A mint a feldolgozás rendén ki is tűnik, PETÉNYI összehasonlításba vonta *legelső helyen* a *Graculidá*-kat; ezek közül különösen a: *Pastor griseus*, ma *Acridotheres ginginianus* fajt; *Pastor Jalla*, ma *Sturnopastor Jalla* fajt és a *Pastor tricolor*, ma *Graculopica melanoptera* fajt, melyek a brit katalogus szerint ma is a *Sturninae* alcsaládjába tartoznak, *exoticus* alakok és a *Pastor roseus* jellemzése céljából helyesen vannak az összehasonlításba bevonva.

De PETÉNYI körültekintését és gondosságát ezeken túl még az is jellemzi, hogy tekintetbe vette tüzetesen még a *Sturnidákat*, mint a melyek a nemi elhelyezés tekintetében a régibb auctoroknál nagy szerepet játszottak, a mint ezt a *Pastor roseus*ra alkalmazott *Turdus*, *Sturnus*, *Merula* és *Merle* elnevezések világosan bebizonyítják.

Ezek után semmi kétség, hogy PETÉNYI J. Salamon ornithologiai hagyatéka becses, annak igazi földolgozása és kiadása pedig a magyar tudományosság érdeke.

Legyen szabad, hogy e bevezető értekezést a következő szavakkal fejezhessem be. Magában az a meg sem támadható tétel, hogy a természet jelenségeinek fölismerése csupán csak induktív eljárás mellett, tehát tapasztalati alapon lehetséges, és hogy a tapasztalás sorozatai, lényeg szerint historiai menetet alkotnak, a mely annál értékesebb, minél teljesebb, tehát minél inkább megszakítás nélkül való folyamat, mindez világosan arra utasít minket, hogy mindazt, a mit az előd megállapított — ha maga nem tehetette: az utód juttassa érvényre: ebben rejlik a histo-

Ungarn betreffend geben Petényi's Schriften Aufschluß.

*

Petényi ging gänzlich — um mich so auszudrücken — «lege artis» vor, als er die vergleichende Methode auf der damals möglichst breitesten Grundlage anwendete und seinen Unterscheidungen zu Grunde legte. Die Präcision seines Vorgehens beweiset wirklich nichts besser, als daß er auch solche exotische Vogelformen in den Kreis seiner Vergleichen zog, welche auch nach dem heutigen Stande der Wissenschaft mit dem *Pastor roseus* in ein und dieselbe System-Gruppe gehören und in Betracht gezogen werden müssen.

Wie in der Folge der Bearbeitung ersichtlich ist, zog Petényi in den Bereich seiner Vergleichen an erster Stelle die *Graculiden*; unter diesen besonders den *Pastor griseus*, heute *Acridotheres ginginianus*; *Pastor Jalla*, heute *Sturnopastor Jalla* und den *Pastor tricolor*, *Graculopica melanoptera*, welche laut dem britischen Kataloge auch heute in die Unterfamilie *Sturninae* gehören; sie sind exotische Formen und ganz richtig zum Zwecke der Charakterisierung des *Pastor roseus* mit in die Vergleichung einbezogen.

Die Umsicht und Sorgfalt Petényi's aber charakterisiert überdies noch, daß er auch die *Sturniden* eingehend in Betracht zog, welche betreff der generischen Disposition bei den älteren Autoren eine große Rolle spielten, wie dies die auf den *Pastor roseus* angewendeten Benennungen *Turdus*, *Sturnus*, *Merula* und *Merle* deutlich beweisen.

Nach diesen unterliegt es keinem Zweifel, daß der ornithologische Nachlaß J. Salamon Petényi's wertvoll, dessen wahre Bearbeitung und Herausgabe aber das Interesse der ungarischen Wissenschaft ist.

Es sei mir gestattet, diese einleitende Abhandlung mit folgenden Worten beschließen zu dürfen. Der unantastbare Satz an und für sich, daß die Erkenntniß der Naturerscheinungen rein nur durch inductives Verfahren, also auf positivem Grunde möglich ist und daß die Reihenfolge der Erfahrungen dem Wesen nach einen historischen Fortgang bildet, der desto wertvoller, je vollständiger, mithin je mehr er ein Verlauf ohne Unterbrechung ist, alldies weist klar darauf hin, daß alles, was der Vorgänger erforschte ohne es zur Geltung bringen zu können: der Nachfolger zur Geltung zu bringen hat. Hierin ist die Grundbedingung des historischen

riai folyamatnak tehát — helyes irány mellett — a haladásnak alapföltétele.

Legyen az bár korok áramlata, nemzedékek elfogultsága, testületek korlátoltsága vagy érdekcsoportok rosszhiszeműsége, mely a historiai menetet megszakítja, még pedig oly tények elfojtásával, a melyek értékesek, a historiai menetet fejlesztők: a megszakítás mindenkor azt jelenti, hogy a következő nemzedékek sisyphusi munkát kell, hogy kezdjenek. Hogy pedig ez a boldogtalan művelet nem áll sem a tudományos haladás, sem egy adott nemzet közművelődésének érdekében: azt bizonyítgatni fölösleges.

Ezeknek tiszta tudataserkentett arra a harczra, a melyet két évtizeden át PETÉNYI J. Salamon iratainak érdekében folytattam. És valóban életem örömét találom abban, hogy az elhunyt tudós fáradozásának gyümölcsét letehettem annak a tudományos intézetnek az asztalára, a melynek ő oly buzgó tagja volt s a melynek iratait örökbe hagyta.

Fortganges, daher — bei richtigem Curs — die Grundbedingung des Fortschrittes enthalten.

Sei es gleich Strömung der Perioden, Vorurteil der Generationen Beschränktheit der Körperschaften, Nebelwollen der Zeitgenossen, was den historischen Gang unterbricht und zwar durch Erstückung solcher Thatsachen, welche für den historischen Gang wertvoll sind: die Unterbrechung bedeutet jedesmal so viel, daß die folgenden Generationen eine Sisyphus-Arbeit beginnen müssen. Daß aber dieses unglückselige Beginnen weder im Interesse des wissenschaftlichen Fortschrittes, noch in dem der allgemeinen Bildung irgend einer Nation stehe, bedarf keines Beweises.

Das klare Einsehen dieser Dinge munterte mich zu den Kampfe auf, den ich zwei Jahrzehnte hindurch im Interesse der Schriften J. Salamon Petényi's führte. Und ich finde wirklich meine Lebensfreude daran, daß ich die Früchte der Bemühungen des verstorbenen Gelehrten auf den Tisch derjenigen wissenschaftlichen Anstalt niederlegen konnte, der er ein so eifriges Mitglied gewesen und der er seine Schriften hinterlassen hat.

(Uebersetzt von Dr. Ferd. Krammer).

Pastor roseus Linn. Pásztormadár.

PETÉNYI SALAMON J. hagyatékából feldolgozta

CSÖRGEY TITUSZ

a M. O. K. r. gyakornoka.

Egy szines táblával. — Mit einer colorirten Tafel.

Fam.: STURNIDAE.

Gen.: PASTOR, Temm. (Nomadites, Petényi).

Pastor* roseus Linné.

Pásztormadár. M. O. K.

Nemi elnevezés.

Nomadites Petényi; *Merula*, Briss., Koch, Aldrov., Naum.; *Pastor*, Temminck (Manuel d'Orn.); *Gracula*, Cuv. (le Règne Animal T. premier pag. 321); *Boscis*, Brehm (ebből: βόσκω = pasco és βόσκος = pastor); *Thremmaphilus*, Macgillivray (ebből: θρέμμα = marha és φίλος = barát); *Psaroides*, Vieill.; *Acridotheres*, Vieillot.

Magyarul: *Csacska*, *Csacskamadár*.

* Petényi kéziratában nemi név gyanánt «Nomadites» áll. Lásd különben a bevezetést. H. O.

Pastor roseus L. Der Rosenstaar.

Aus dem handschriftlichen Nachlaß J. Salamon Petényi's.

Bearbeitet von Titus Csörgey.

ord. Practicanten der U. O. G.

Fam.: STURNIDAE.

Gen.: PASTOR, TEMM. (Nomadites, Petényi).

Pastor* roseus, Linné.

Rosenstaar.

Geschlechtsnamen.

Nomadites, Petényi; *Merula*, Briss., Koch, Aldrov., Naumann, *Pastor*, Temm. (Manuel d'Orn.); *Gracula*, Cuv. (le Règne Animal, T. pag. 321); *Boscis*, Brehm (von βόσκω = pasco und βόσκος = pastor); *Thremmaphilus*, Macgillivray (von θρέμμα = Kind und φίλος = Freund); *Psaroides*, Vieil.; *Acridotheres*, Vieillot.

In Ungarn: *Csacska*; *Csacska-madár*.

* Bei Petényi steht natürlich als Genußnamen «Nomadites».

Németül: *Staaramsel, Viehvogel, Atzel, Grillenfresser, Voigt.*

Lengyelül: *Gmarek, Drozd.*

Szlovén nyelven: *Drozgéla, Droseg.*

Tótul: *Skotnik.*

Hosszas megfigyelésekre támaszkodva adtam e madárnak a «*Nomadites*» nevet, származtatva ebből: *νομάς* = pascualis = in pascuis degens cum reliquo armento = nyájakkal, vagy mint nyájak állandó hely nélkül kóborló és *νομαδικός* = nyájhoz, pásztorélethez tartozó, mint barmok a legelőn kóborló. Két fő jellemvonását adja e név, mert csakugyan a barmokkal él együtt s mint azok, helyről-helyre vonul.

Linné épp oly hibásan sorolta a pásztor madarat a *Turdus*-félékhez (Gmel.: Linn. System. I. 2. pag. 819), mint Scopoli a Sturnushoz, melyek egyikéhez sem tartozik teljesen. Ez okból állította fel utóbb Koch (Baier. Zoolog. I. pag. 242) Aldrovandi nyomán a «*Merula*» nevet, de mely a *Turdus*sal azonos, tehát nem találó. Temminck látszólag helyesebben nevezte «*Pastor*»-nak, s ez csak annyiban nem talál, hogy a pásztor hivatalból őrzi a nyáját, a madarat pedig saját hasznára, a megkönnyített táplálkozási mód húzza a csordához.

Cuvier egyrészt a «*Gracula*»-félékhez sorozza, míg másrészt tudtán kívül ettől a legközelebbi rokon nemtől újra elválasztja, midőn a *Gracula*hoz azt a jegyet fűzi, hogy «a szem környezete csupasz», mi pedig az említett névze éppen nem áll. Valamennyi *Pastor*-félének, miket a bécsi császári gyűjteményben s a Feldegg-gyűjteményben (Karlsbad) megvizsgáltam, csupasz bőrrel van a szeme körítve (így a *Pastor griseus*,¹ *tricolor*, *Jalla*), míg az igazi *Nomadites*-félék szemkörnyéke tollas, mint a *Pastor pagodarum*² Bengáliában.

Viellot «*Acridotheres*»-sze (ebből: *ἀκρίς* = sáska és valószínűleg ebből: *θηρίωμα* = üzni) csak félig talál, Brehm «*Boscis*»-sza pedig csak ugyanaz, mi a *Pastor*.

¹ *Pastor griseus* a British Museum 1890-iki katalógusában az *Acridotheres ginginianus* néven található (pag. 85), a *Pastor Jalla* ugyanott = Sturnopastor *Jalla* (pag. 57), a *Pastor tricolor* = *Graculopica melanoptera* (pag. 78).

² *Pastor pagodarum* = *Poliopsar malabaricus* (pag. 48).

Deutch: *Staaramsel; Viehvogel; Aigel; Grillenfresser; Voigt.*

Polnisch: *Gmarek; Drozd.*

Krainisch: *Drozgéla; Droseg.*

Durch längere Beobachtungen geführt, gab ich diesem Vogel den Namen «*Nomadites*». Und zwar: *νομάς* = pascualis = in pascuis degens cum reliquo armento = mit Viehheerden oder wie Viehheerden ohne festen Sitz umherstreifend; *νομαδικός* = zum Viehweiden oder Hirtenleben gehörig; wie Vieh auf der Weide herumstreifend. Gleichbedeutend mit *νομαδικός*. Seine beiden Hauptcharaktere drückt dieser Name aus, da er größtentheils mit und um das weidende Vieh lebt und von Ort zu Ort, von Land zu Land herumzieht.

Linné rechnete diesen Vogel mit demselben Unrechte zu *Turdus* (Gmel. Lin. System I. 2. pag. 819), mit welchem ihn Scopoli (Ann. I. p. 138) zu *Sturnus* zählte, zu welchen beiden er durchaus nicht ganz gehört. Aus diesem Grunde stellte später Koch (Baier. Zoolog. I. p. 242) nach Aldrovandi den Namen «*Merula*» auf, der aber mit «*Turdus*» gleichbedeutend, daher unpraktisch ist. Temminck hat ihn mit mehr, wenn auch nur scheinbarem Rechte *Pastor* genannt, was er darum nicht ist, weil ein Hirte aus Pflicht sich bei der Heerde aufhält, während diesen Vogel der Eigennutz, der erleichtete Insektenfang an das Vieh sich anschließen läßt.

Cuvier zählt ihn einerseits zu «*Gracula*», trennt ihn aber andererseits unbewußt von diesem, ihm ähnlichsten Geschlechte durch die Charakterisierung der *Gracula*: «um das Auge eine nackte Stelle», was unser Vogel gar nicht hat. Zwar sind die Augen der sämtlichen *Pastor*, die ich in der kaiserlichen Vogelsammlung zu Wien, sowie in der Feldegg'schen zu Karlsbad untersuchte, mit nackter Haut umgeben (so bei *Pastor griseus*¹ *tricolor*, *Jalla*), doch bei den echten *Nomadites*-Arten ist die Augenumgebung stets befiedert, wie z. B. bei *Pastor pagodarum*.²

Viellot's «*Acridotheres*» = Heuschreckenjäger (von *ἀκρίς* = Heuschrecke und vielleicht *θηρίωμα* = jagen) bezeichnet nur theilweise die Lebensart dieses Vogels, und Brehm's Benennung «*Boscis*» bedeutet daselbe wie *Pastor*.

¹ *Pastor griseus* findet sich im Kataloge des «British Museum 1890» unter dem Namen *Acridotheres ginginianus* (pag. 85), *Pastor Jalla* daselbst = Sturnopastor *Jalla* (pag. 57), *Pastor tricolor* = *Graculopica melanoptera* (pag. 78).

² *Pastor pagodarum* = *Poliopsar malabaricus* (pag. 48).

Nemi jegyek.

Csőr: jó erős, hosszú és hegyes, orma tompítva éles; oldalt összenyomott, élein bevonva; a magas, gyengén elkerekített, a homlokba hegyes szögben nyuló felső káva tövétől kezdve gyengén hajlott, élezett csúcsa előtt kissé kivágva; a szájzug hullámszerűen előre s hátra hajló — mitől az alsó káva tövén nagyon magasnak, a felső ellenben oly mértékben kivágottnak látszik — mélyen behasított s csak felülről szegve sűrűn álló, egyenlően rövid sörtékkal.

Az *ornnyílások* a mélyen benyuló homlok tövén kissé oldalt feküsznek s annak rövid, fozlott tollaitól fedvék, tojásdadok, egészben nyíltak s átlátszók, csak felülről szegve *duzzadt*, fülkagylószerűen kivágot *bőrbékával* (tehát nem, mint Naumann mondja, duzzadt bőrfedővel, sem, mint Brehm állítja, tollas bőrral egészen vagy részben fedve!); belül kanálszerű likacsos lemezzel ellátva.

A *nyelv* porczogósan hártvás, gyengén lehajló, felül laposan csatornás, alól elkerekített, jól kiölthető, hegyén erősen bevágva, oldalt rojtzott; a *garat* széle s a *szájpad hasítéka* erősen fogazott, az utóbbi elől három púpmirigygyel ellátva.

A *szem* középnagy, a fej közepe táján.

A *fül* nagy, lapos nyílású, ritkásan fedve rövid tollakkal.

A *fej* hosszúkás, előre keskenyedő, hegyes alkatú.

Nyak középhosszú, oldalt kevésbé laposra nyomott.

A *begy* kissé lecsüngő, mit a dús, fozlott tollazat hoz létre.

A *lábak* a seregélyéhez hasonlóan jó hosszúak, erős szerkezettel; a lábszár aránylagosan hosszú, a csüd rövidebb, oldalt erősen összenyomott, hátul éles, egészben nagy szaruvértekkal fődve; a külső lábujj a középsővel — utóbbi karmával együtt oly hosszú, mint a csüd — hártvával egybekötve, alig hosszabb a belsónél, míg a hátsó a legrövidebb, de legerősebb is. A belső s hátsó ujjnak közös a bütyke.

Igazi, futásra termelt seregélylábak.

A *karom* erős, hajlott, élezett, hegyes; a hátsó ujjé a legnagyobb, ivben oly hosszú, mint az ujj.

Geschlechtskennzeichen.

Schnabel: ziemlich stark, lang und spitz, am Rücken stumpfmessersförmig; an den Seiten zusammengedrückt, Schneiden eingezogen; der hohe, schwach abgerundete, in einem spitzen Winkel in die Stirne hinaufgehende Oberkiefer von seiner Wurzel an sanft gebogen, vor der scharfen Spitze schwach ausgeschnitten; die Mundwinkel beinahe in einer Wellenlinie nach vorne und nach hinten gebogen — wodurch der Unterkiefer auf seinem Grunde sehr erhöht, der Oberkiefer aber ausgeschnitten wird — weit gespalten und bloß von oben mit dichtstehenden, gleich kurzen Borstchen begrenzt.

Die Nasenlöcher an der tief herabreichenden Stirnwurzel etwas seitlich liegend und von dem kurzen, haarigen Gefieder derselben oben eingefasst; oval, ganz offen und durchsichtig — bloß von oben durch eine gedunjene, etwas ohrförmig ausgeschnittene Hautschwiele übergrenzt (also weder, wie Naumann sagt, durch einen aufgeblasenen Hautdeckel, noch, wie es Brehm beschreibt, durch eine mit Federn besetzte Haut halb oder zum Theil bedeckt!); innerlich mit einem löffelförmigen Schwammblättchen versehen.

Zunge, knorpelhäutig, leicht herabgebogen, oben flachrinnenförmig, unten abgerundet, ziemlich vor-schnellbar, vorne bedeutend eingeschnitten, beider-seits faserig; die Schlundbegrenzung, als auch der Obergaumeneinschnitt stark gezähnt, Legterer vorne mit drei Höckerdrüschchen versehen.

Auge mittelgroß, in der Kopfmittle liegend.

Die Ohren mit großen, flachen Öffnungen, schütter, bloß mit kurzen Federn überdeckt.

Kopf länglich, nach vorne sich spitz verschmälernd.

Halb mittellang, seitlich etwas flachgedrückt.

Der Kropf etwas herabhägend, hervorgebracht durch das reiche, etwas zer-schliffene Gefieder.

Die Füße wie bei Staaren ziemlich lang, stark gebaut; Schienbein verhältnißmäßig lang; der Lauf etwas kürzer, seitlich stark zusammengedrückt, hinten scharfkantig; im Ganzen schütter, aber stark gefaselt; Außenzehe mit der Mittleren — welsch' letztere sammt Kralle mit dem Laufe gleich lang — durch ein Häutchen verbunden, kaum länger als die Innere, während die Hinterzehe die kürzeste, aber auch die stärkste ist. Die innere und hintere Zehe stehen auf einem gemeinschaftlichen Ballen.

Echte, zum Laufen eingerichtete, staarartige Füße.

Die Krallen stark, gekrümmt, scharfschneidig, spitzig; die der Hinterzehe am größten, im Bogen so lang, wie die Zehe selbst.

Szárny a fark közepéig érő, keskenyen hegyesedő; áll 19 ruganyos evezőtollból, melyek elseje alig $\frac{1}{7}$ -ét teszi a másodiknak, mely valamivel hosszabb a harmadiknál, e kettő alkotva a toll hegyét; az egymással egyenlő 16-ik és 17-ik evező az összecusokott szárnyon közepén áll a 9-ik és 10-ik evező hossza között. A *fark* 12 tollas, középhosszú, kevésbé ívesen kivágott, a farkalja tollazatából $\frac{2}{3}$ -ad részben fedve.

A *tollazat* kissé durva szálal, de tömött, szépen elsimuló, selymes tapintattal.

A *törzs* zömök, elkerekített kúpalakú.

A *tápláló csatorna* tágas; a gyomor erős izomfalú, vastagon mirigyos bőrrel bélelt; a végbélből 2 kicsiny, megnyúlva tojásdad vakbél nyílik; a máj igen nagy, úgy az agyvelő is.

Keyserling és Blasius e madárnemet az Éneklők (Oscines) rendjébe, annak 13-ik családjába s a Seregélyek (Sturnus) nemébe állítják, így adva a jellemzést: «*Seregélyek*: a 2. és 3. evező alkotja a szárny hegyét s jóval hosszabb a többinél; a 2. evező leghosszabb (gyakran a 3-kal egyenlő Pet.); az orrnyílás tojásdad, felső s alsó széle a tollas saroktól kerítve; a csőr gerince az orrnyílások fölött nincs benyomva s mélyen benyúlik a homlokba; csüd elől táblás . . . stb.

«*Merula*-félék rendje: a csőr tollas sarka az egész orrnyílás fölött elnyúló; a csőr oldalt összenyomott, a felső káva magasabb, mint széles; a farkalja tollazata a fark $\frac{2}{3}$ részét fedi; a fej megnyúlt tollakból alakult tollforgóval. *Pásztor-madár*.

Kiadott munkájukban a Sturnus és Troglodytes neme közt található.

Die Flügel erreichen die Schwanzmitte, sind schmal und spitzig; bestehen aus 19 elastischen Schwungfedern, deren Erste kaum $\frac{1}{7}$ der Zweiten, welche etwas länger als die Dritte und mit dieser die Flügelspitze bildet; die 16-te und 17-te Schwingen sind gleichlang und erreichen am geschlossenen Flügel die Mitte zwischen der 9-ten und 10-ten.

Schwanz 12-fedrig, mittellang, ganz schwach ausgerandet, von Unten zu $\frac{2}{3}$ bedeckt.

Das Gefieder etwas derb, aber dicht und schön anliegend, von einem seidenartigen Gefühl.

Der Rumpf gedrungen, abgerundet konisch. Die Speiseröhre weit; der Magen sehr muskulös, innerlich mit dicker Schwielhaut gefüttert. Vom Mastdarm beginnen zwei länglichovale, kleine Blinddärme; die Leber wie auch das Gehirn sehr groß.

Keyserling und Blasius stellen diese Gattung in die Ordnung der Sänger (Oscines), in deren 13-te Familie und in das Geschlecht der Staare (Sturnus), deren Charaktere sie folgendermaßen angeben: «die 2. und 3. Schwinge bilden die Flügelspitze und sind bedeutend größer als die Folgenden; die 2. am längsten (ich fand sie oft mit der 3-ten gleichlang!); das Nasenloch oval, dessen oberer und unterer Rand von der Schneppe umgeben, an der sich über dem Nasenloch eine vorgestreckte Spitze, unter demselben eine Ecke bildet; die Stirne über den Nasenlöchern nicht eingedrückt, tief in die flache Stirn einspringend». — «Die Läufe vorn getafelt» 2c.

Charaktere der Merula: «Die Schneppe am Schnabel ragt über das ganze Nasenloch hin; der Schnabel seitlich zusammengedrückt, der Oberkiefer höher als breit; die unteren Schwanzdeckfedern bedecken $\frac{2}{3}$ des Schwanzes; Kopf mit einer Haube verlängerter Federn. — «Hirtenvogel» 2c.

Sie stellen den Vogel nach den Pyrrhocorax und Fregilus, zwischen Sturnus und Troglodytes.

A Pásztormadár összehasonlítása a Gracula-félékkel (Graculidæ), Seregélyekkel (Sturnidæ), Rigó-félékkel (Turdidæ) és a Sárgarigóval (Oriolus galbula.)

Graculidæ:	Seregélyek: Sturnidæ:	Rigófélék: Turdidæ:	Sárgarigó: Oriolus galbula:
<p><i>Csőr:</i> mint egész alkata úgy csőre is leghasonlóbb a Pásztormadárhoz, de ezé mégis nyúltabb, hegyesebb, erősebben hajlott s egészben aránylag gyengédebb szerkezetű.</p>	<p>Felülről s alulról lapozva nyomott, mint egy csipőfogó s csak elül van gyengén lehajtva, tövén egyenes; hegyén tompított s lapos, fogkimetszés nélkül; mindkét káva gyengén íves, elkerekített de igen éles hegygyel; a százug felül s alul erős sörtékkal körítve.</p>	<p>Sokkal egyenesebb, elül tompább, tövén aránylag keskenyebb; kevésbé és tompább szögben nyúlik a homlokba; a hegy felé erősebben bevont éllel, mely kevésbé laposra nyomott.</p>	<p>Itt is hajlott, de tövén sokkal szélesebb s magasabb, hegyén tompább, orma nagyon tompa szögben lép a homlokba; százug alig hajlik befelé s jó hosszú de ritkás sörtékel van körülveve.</p>
<p><i>Orlyukak:</i> tökéletesen megegyezők a Pásztormadáréval.</p>	<p>Hátrább állók, kerékbebb tojásdadok és jó kemény, íves bőrrel félig fődöttek.</p>	<p>Csupasz, lágy bőrbéka által ívessé téve; ritkás sörtetollaktól környezett s részben azoktól fedve.</p>	<p>Visszásan tojásdadok, egészen nyitva; nagy nyílással, melyet csak kívülről szegnek vagy fődnek gyér sörték.</p>
<p><i>Láb:</i> mindkettőnél teljesen megegyez a Pásztormadáréval, de a Graculáé aránylagosan mégis erősebb.</p>		<p>Láb s lábujjak sokkal gyengébbek s karcsúbbak, inkább csak ugrálásra s ülésre valók, mint sebes futásra.</p>	<p>Sokkal gyengébb s rövidebb, az ujjak s a karmok is rövidebbek, az utóbbiak kevésbé görbültek; egészben véve se ugrálásra, sem futásra, csakis ülésre való láb.</p>
<p><i>Szárny:</i> rövidebb, a husz evező-toll közül a harmadik jóval hosszabb a másodiknál.</p>	<p>Csak tizenhét evezőből áll, köztük az első alig rövidebb a másodiknál, mely a szárny csúcsát alkotja.</p>	<p>Nem oly hegyes, az első evező többnyire $\frac{1}{6}$, néha $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{7}$ részt akkora mint a második.</p>	<p>Az első evező fele a másodiknak s ez is sokkal rövidebb a harmadiknál.</p>
<p><i>Farok:</i> végén jobban elkerekített vagy épen legyező alakuan lépcsőzetes.</p>	<p>Rövidebb, szélesebb, jobban elkerekítve; jóval rövidebb farkalja s hosszabb farkfedő tollakkal.</p>	<p>Rendesen hosszabb, ívesen kivágva, majdnem egyenlő hosszú farkalja s farkfedő tollakkal.</p>	<p>Rövidebb, egyenesen elmetszve.</p>
<p><i>Tollazat:</i> nagyon hasonló a Pásztormadáréhoz: olyan a tömötsége, oly módon nyultak meg a nyak s fejtető tollai.</p>	<p>Durvább, de egészben szintén nagyon hasonló az említettéhez.</p>	<p>Hasonló tömötségű s tapintatú.</p>	<p>Lágyabb, mint a Pásztormadáré.</p>
	<p><i>Törzs:</i> laposabb, egyenletes szélességű.</p>	<p>Jóval zömökebb.</p>	<p>Sokkal zömökebb, mondhatni otrombább.</p>

Der Rosenstaar mit den Gracula-Arten (Graculidæ), mit Staaren (Sturnidæ), Drosseln (Turdidæ) und mit dem Pirol (Oriolus galbula) verglichen.

Graculidæ :	Staare : Sturnidæ :	Drosseln : Turdidæ :	Pirol: Oriolus galbula :
<p>Schnabel : wie die ganze Gestalt, ist auch der Schnabel dem des Rosenstaars am ähnlichsten, doch bei diesem mehr gestreckt, spitziger, mehr gebogen, überhaupt von einer feineren Bildung.</p>	<p>Von oben und unten wie eine Pinzette breitgedrückt, nur ganz vorne leicht herabgedrückt, hinten gerade, vorne abgestumpft und breit, ohne allen Spitzeneinschnitt; beide Kinnladen flach gewölbt, mit abgerundeten, aber sehr scharfen Spizen. Die Mundwinkel von oben und unten von starken Borsten begrenzt.</p>	<p>Viel gerader, vorne mehr abgestumpft, am Grunde verhältnißmäßig schmaler, weniger und stumpfer in die Stirne hinaufgehend, die Schneiden vorne mehr eingezogen, Spitze mehr zusammengedrückt.</p>	<p>Auch weniger, kaum etwas gebogen, vorzüglich am Grunde viel breiter, höher, stumpfer; oben in einem sehr stumpfen Winkel in die Stirne tretend. Die Mundwinkel kaum etwas einwärts gebogen und mit ziemlich langen aber schütterten Haarborsten überdeckt.</p>
<p>Nasenhöcher : ganz wie bei dem Rosenstaar.</p>	<p>Sie stehen mehr in der Stirne zurück, sind abgerundeter oval und durch eine ziemlich harte, gewölbte Haut halb verschlossen.</p>	<p>Von oben zur Hälfte durch eine nackte, weiche Hautschwiele mehr-weniger überwölbt und mit schütterten Borsthaaren begrenzt oder bedeckt.</p>	<p>Verkehrt eiförmig, ganz frei, die großen Öffnungen bloß auf der Außenseite durch schütterte Haarborsten begrenzt oder überdeckt.</p>
<p>Füße : beider Arten mit ganz gleicher Struktur, nur sind bei Gracula verhältnißmäßig noch stärker.</p>	<p>denen des Rosenstaars von sind bei Gracula verhältnißmäßig</p>	<p>Füße und Zehen viel schwächer und schlanker, mehr nur zum Hüpfen als zum schnellen Laufen geeignet.</p>	<p>Viel kürzer und schwächer, auch die Zehen und Krallen kürzer, die Letzteren weniger gekrümmt; im Ganzen weder zum Hüpfen, noch zum Laufen sondern bloß zum Festhalten geeignet.</p>
<p>Flügel : kürzer, zählt 20 Schwingen, darunter die dritte bedeutend länger als die zweite.</p>	<p>Besteht nur aus achtzehn Schwungfedern, wovon die erste kaum etwas kürzer, als die längste zweite ist.</p>	<p>Weniger spitzig, die erste kurze Schwinge meist $\frac{1}{5}$, selten $\frac{1}{4}$, höchst selten $\frac{1}{7}$ der zweiten.</p>	<p>Die erste Schwinge $\frac{1}{2}$ der zweiten und diese auch bedeutend kürzer als die dritte.</p>
<p>Schwanz : am Ende mehr abgerundet oder gar fächerförmig abgestuft.</p>	<p>Kürzer, breiter, mehr abgerundet, mit viel kürzeren Unter- und längeren Ober-schwanzdecken.</p>	<p>Gewöhnlich länger, meist ausgeschnitten, mit beinahe gleichlangen Ober- und Unter-schwanzdecken.</p>	<p>Kürzer, vorne wie gerade abgeschnitten.</p>
<p>Gefieder : ebenso weich, wie bei dem Rosenstaar, auch die Scheitel- und Halsfedern in gleicher Weise verlängert.</p>	<p>Derber, abgerundeter.</p>		<p>Weicher als bei dem Rosenstaar.</p>
	<p>Rumpf : mehr gedrungen, flacher, mehr gleichbreit.</p>	<p>Bedeutend gedrungen.</p>	<p>Viel mehr gedrungen, man könnte sagen: plumper.</p>

Általános jellemzés.

A pásztormadár-félék bár régebben majd a rigók, majd a seregélyek, majd a *Gracula* nemébe soroztattak, úgy külső, mint belső szervezetükkel, valamint életmódjukkal egy különálló nemet alkotnak. Az utóbbiban a seregélyekhez húznak, a mennyiben ezekéhez hasonló társas életet élnek, költés idején kívül nagy seregekben látogatják a legelőket, de kivált a marhától népes pusztákat, még a seregélyeknél is inkább ragaszkodva a nyájhoz s a baromtól felriasztott mindennemű bogársággal, nevezetesen tücskökkel és sáskafélékkel táplálkoznak. Nagyon falánk állatok, az említett bogárfajokat oly mértékben pusztítják, hogy egész tápláló csatornájuk szószerint tömve van feldarabolt, sőt egész bogarakkal, melyeket alig félig emésztve adnak ki magukból csak úgy, mint a csontmadár (*Ampelis*) a bogyókat.

Délkeleti hazájukból évenként kivándorolva, május és június havában kisebb-nagyobb, olykor megszámlálhatlan csapatokban keresik fel tájainkat, tehát az időben, midőn legkedvesebb táplálékuk itt is bővében van s ha — mi ritka eset — nálunk fészkelnek is, megvárva fiaik fejlődését, augusztus s szeptember haváig kóborolnak vidékünkön. Hazánkban rőzse- és téglarakások üregeibe építik 7—8, ritkán több tojást tartó fészkeiket s fiaikkal egy időben s egyszerre költöznek.

Nem vetik meg az apróbb fajta gyümölcsöt s bogyót sem s a cseresznyén, meggyen falánkságukkal s a gyümölcs leverésével nem éppen csekély, — bár a tömérdek kártékony bogár elpusztítása által hajtott haszonnal össze nem mérhető kárt okoznak.

Tollazatuk nem és kor szerint eltérő. Szelid, bizalmas állatok; mindenütt gyakran hallatott énekük igénytelen, rekedt, itt-ott flótázó hangokkal elegy csicsergő csevegés.

Faji nevek.

Nomadites roseus, Petényi; *Merula rosea*, Aldrovandi, Briss., Koch, Naum.; *Pastor roseus*, Temm., Brehm, Mey. et Wolf; *Gracula rosea*, Cuvier; *Boscis rosea*, Brehm.

Rózsaszínű seregély; Vándor serege; Tarka seregély, Apró piros szarka, Jöttmentmadár; Rózsarigó (Erdélyben).

Németül: *Rosenfarbige Staaramsel*. Naum.;

Geschlechts- und Eigentümlichkeiten.

Die Vögel dieser Gattung bilden, obwohl sie vormals bald zu den Drosseln, bald zu den Staaren oder zur *Gracula* gerechnet wurden, sowohl ihrem äußeren und inneren Baue, als auch ihren Eigentümlichkeiten nach ein besonderes Geschlecht. In den Letzteren ähneln sie meist den Staaren. Gesellschaftlich wie jene, halten sie sich außer der Brutzeit in großen Schaaren auf den grasigen Plätzen, vorzüglich den von weidendem Vieh aller Art bewohnten Steppen auf, folgen dem Vieh noch hartnäckiger als jene, wobei sie die vom Vieh aufgejagten Insekten, vorzüglich die Grillen und Heuschrecken abfangen, und zwar in einer Menge, daß ihre ganze Nahrungsröhre stets mit zerstückelten oder ganzen Insekten vollgepropt ist, so daß sie dieselben kaum halbverdaut wieder von sich geben — ähnlicher Fall bei den Seidenschwänzen.

Aus ihrer südöstlicheren Heimat alljährliche Reisen unternehmend, besuchen sie zur Zeit, wo bei uns die ihnen beliebtesten Insekten am häufigsten sind, also in den Monaten Mai und Juni, in kleineren-größeren, oft unzählbaren Schaaren unsere Gegenden und bleiben, falls sie hier auch nisten, was jedoch sehr selten, bis ihre Brut zur Fortreise fähig ist, bis August und September umherstreifend da. Sie nisteten in unserer Vaterlande in Bürtelholzhäufen, in Ziegelhaufenlöchern, legten 7—8, selten mehr Eier und zogen dann mit ihrer Brut auf einmal fort.

Sie verschmähen auch die kleineren Obstarten und Beeren nicht und verursachen auf Kirsch- und Weichselbäumen durch ihre Gefräßigkeit, als auch durch Herab schlagen des Obstes einen nicht geringen Schaden, was aber mit dem Nutzen, den sie durch Vertilgen vieler schädlicher Insekten bringen, nicht verglichen werden darf.

Ihr Gefieder ist nach Geschlecht und Alter verschieden. Harmlose, zutrauliche Thierchen; ihr überall häufig gehörter Gesang ist ein anspruchloses, heiseres, hie und da mit flötenden Tönen vermishtes Geschwäg.

Namen.

Nomadites roseus, Petényi; *Merula rosea*, Aldrov., Briss., Koch, Naum.; *Pastor roseus*, Temm., Brehm, Mey. & Wolf; *Gracula rosea*, Cuv.: *Boscis rosea*, Brehm.

In Ungarn; Rózsaszínű seregély: Vándor serege; Tarka seregély; Apró piros szarka; Jöttmentmadár; Rózsarigó (in Siebenbürgen).

Rosenfarbige Staaramsel, Naum.; Ro-

Rosenfarbiger Viehvogel, Brehm, Mey. et Wolf; Triftling, Pet.; Neumodi Vögel (Pest körül 1837-ben).

Lengyelül: *Gmarek różowy; Drozd różowy* (lásd: Zawadzki: «Galizisch-bukovinische Fauna der Wirbelthiere». Stuttgart, 1840. pag. 54).

Szlovén nyelven: *Drozgéla rudézh kastá; Droseg roshasti* (lásd: Freyer: «Fauna der krainischen Wirbelthiere». Laibach, 1742. VI. pag. 13).

Faji jegyek.

A törzs felül s alól élénk vagy fakóbb rózsapiros; a fej s megnyúlt tollakból alakult hátra-csüngő tollforgója, valamint a nyak, szárny, farok és lábszár, úgy a törzs oldalai feketék.

Fiatalok s tojók tollforgója rövidebb, fekete s rózsás színezetük fakóbb.

Brehm téved faji jellemzésében, midőn azt mondja: «a szárnyak s farok színe barna — vagy mint «Handbuch»-jában írja — barna vagy fekete». Ez csak a fiatalokéra áll, míg öregeké legalább is halvány, de inkább sötétfekete.

Keyserling és Blasius így jellemzi e fajt: «csőr és lábak színe húspiros; a tollazat (talán a törzs tollazata?!) rózsapiros; a fej, nyak, szárnyak és farok feketék, fiatalokon barnaszürkék, ez utóbbiaknak tollforgójuk nincs».

fenfarbiger Viehvogel, Brehm, Mey. & Wolf; Triftling, Pet.; Neumodi Vögel (um Pest).

Polnisch: *Gmarek różowy; Drozd różowy* (siehe Zawadzki's «Galizisch-bukovinische Fauna der Wirbelthiere», Stuttgart 1840. pag. 54).

Krainisch: *Drozgéla rudézh kastá; Droseg roshasti* (siehe Freyer's «Fauna der krainischen Wirbelthiere». Laibach 1842. VI. pag. 13).

Artfennzeichen.

Der Rumpf oben und unten mehr=weniger lebhaft rosenroth; der Kopf sammt seinem herabhängenden Federbusch, so auch Hals, Flügel, Schwanz und Schienbein, dann die Leibseiten schwarz.

Der Federbusch der Jungen und Weibchen kürzer, das Schwarze und Rosenrothe blasser.

Starr gibt Brehm als specifischen Charakter die Flügel und den Schwanz als «braun», oder im Handbuch «braun oder schwarz» an, da selbe Theile wohl bei Jungen braun, bei Alten aber wenigstens licht= oder noch mehr tiefschwarz sind.

Artfennzeichen nach Keyserling und Blasius: Schnabel und Füße fleischfarben; Gefieder (vielleicht Rumpffieder?) rosenroth; Kopf, Gurgel, Schwingen und Schwanz schwarz; in der Jugend braungrau, ohne Haube. — Rosenamsel.

Mértéktáblázat — Maß-Tabelle.

Millimeter.

Madár neve Geschlecht	Teljes hossza Total- Länge	Szárnyak tárva Flugbreite	Farok hossza Schwanz- Länge	Bóbita hossza Länge des Feder- busches	Csőr — Schnabel				Orrnyílások Nasenlöcher	
					hossza ívben Im Bogen lang	hossza szájzug- tól mérve längs der Öffnung lang	magas- sága hoch	széles- sége breit	hossza lang	magas- sága hoch
Hím Männchen	217	388·5	70	24·2	19·7	28·5	7·5	6·5	2·2	1·6
	230	395	79	—	22	30·7	8·8	—	3·2	2·2
	237*	414·8	—	39·5	—	33	—	—	—	—
Tojók Weibchen	204	375·5	70	—	17·5	30·7	7·5	7·5	—	—
	215**	388·5	72	33	18·5	—	—	8·8	—	—

* Igen öreg. — Sehr alt.

** Igen öreg; négy évi fogság után. — Sehr alt; nach vierjähriger Gefangenschaft.

Madár néme Geschlecht	Hosszuság — Länge									
	Láb- szár Schien- bein	Csüd Lauf	Közép- ső ujj Mittel- Zehe	Karma Kralle	Külső ujj Außen- Zehe	Karma Kralle	Belső ujj Innen- Zehe	Karma Kralle	Hátso ujj Hinter- Zehe	Karma Kralle
Hím Männchen } Tojó Weibchen }	39·5	33	24·2	8·8	13·2	8·8	15·4	9·8	13·2	13·2
	38·3	30·7	22	8·8	13·2	6·5	13·2	6·5	13·2	—

SZÍNEZET.

Öreg hím nyáron.*

Csőr: az alsó káva töve az áll szögletéig, a felső káva töve csak a százug hátsó szélén, továbbá az orrlyukak kerülete s felső bőrbékája fekete, kékesbe játszó; a többi rész halvány rózsásszürke s a fehéres csőrhegy előtt barnafeketés; az alsó káva feketéje a rózsaszín felé ferdén rojtozott s gyakran két egyenlőtlen, egész 2 mm magasságú nyujtványban végződik; a toroknyílás s a nyelv kékesfekete, előbbi sárgásan szegve, a száypad s a kávak belső oldala alig felényire fekete, elől halvány vörösszürke.

Szemcsillaga feketebarna, majdnem fekete.

Lába hússzínes szürke, reczézete, valamint a karmok háta s hegye feketebarnás.

Az egész fej és nyak csillogó kékesfekete, pompás aczélkék és biborviola fényvel; a tollforgótól takart nyakszirt egyes szürkebarnás tollhegyekkel tarkítva. A vállak, a hát egész hosszában, a farcsik s a test egész alsó fele gyengéd rózsaszínű, asbestfényvel a háti oldalon; a hát hosszában mindkét oldalon jó széles, majdnem tisztafekete szalag vonul a rózsaszíntől nagyrészt elfödve; a has oldala részben, a lábszár, a végbél tája s a farkalja fényesfekete biboros-zöldesen csillogó, az utóbbi alig itt-ott finom fehéres tollhegyekkel.

A szárnyak, a fark s a leghosszabb — tőfelükön rózsásszürkén szegett — felső farkfedőtollak sötétfeketék erős aczéloszöld ragyogással,

* A színes tábla 1837-iki PETÉNYI-féle typus után készült.

Färbung.

Altes Männchen im Sommerfiede.*

Schnabel: An der Unterkieferwurzel bis an den Kinnwinkel, auf dem Oberkiefergrunde aber bloß am Hinterrande des Mundwinkels, dann um das Nasenloch nebst der oberen Schwiele desselben, schwarz, etwas ins Bläuliche ziehend; übrigens lichtrosenrothgrau, vor der weißlichen Spitze braunschwarzlich; der Rand des Unterkiefer-schwarzes schief ausgerandet, oft in zwei über 2 mm langen, ungleichen Fortsätzen ausgezackt, vorspringend; Mund und Zunge bläulichschwarz, ersterer gelblich eingefärbt; Obergaumen und die inneren Kinnladenseiten kaum bis zur Hälfte schwarz, vorne blaßrothgraulich.

Augensterne schwarzbraun, vom Schwarz kaum zu unterscheiden.

Füße fleischrothgrau, auf ihren Tafel- und Schildeinschnitten, dann die Rücken und Spigen der Krallen schwarz.

Der ganze Kopf und Hals glänzend bläulichschwarz mit schönem stahlbläulich-purpurvioletten Schimmer; der unter dem Federbusch versteckte Nacken zeigt vereinzelte graubräunliche Federspigen.

Die Schultern, ganzer Rücken sammt Steiß, so auch der Unterleib zart rosenroth, die oberen Theile mit einem Asbestglanze. Über den Rücken geht ein ziemlich breiter, beinahe tiefschwarzer Streif, der aber vom Rosenrothe fast gänzlich überdeckt wird; After und zum Theil auch die Bauchseiten, Schienbein, sowie die Unterschwanzdecken purpurgrün, glänzend schwarz, die Letzteren kaum auf einigen Federn mit ganz geringen weißlichen Spigenflecken.

Ganzer Flügel, Schwanz sammt den längsten, gewöhnlich auf ihrer inneren Grundfahnenhälfte rosengrau gesäumten oberen Decken tiefschwarz,

* Die Tafel wurde nach Petényi's Type von 1837 gefertigt.

az elől említett csak felső peremén a szárny könyökléseig rózsás barnaszürkén, a legutóbbi csak a frissen vedlett tollakon kevésbé szürkésen szegve; a farok oldalról tekintve különösen alsó felén szembetűnő hullámos keresztcsikozást mutat; a végbélnyílás tollkoszorúja szennyes rózsaszín.

A szárny belső felén feketésen szürkésbarnák az evezőtollak, köztük kivált a hátsó szárnyrészletbelieknek s a 2-ik evező keskeny külső zászlójának hegye fénytelen fekete, csak belső zászlójuk töfele szennyes fehér szegésű. A belső szárnytollazat leghosszabbjai barnásfeketék, töfelükön szennyes fehér szegéssel s fehér szárvégfoltokkal, a rövidebb tollak ugyanily színű, de szélesebb körszegéssel; a belső szárnyvége fekete, finom fehér hullámzással.

Fiatal hím nyáron.

Egészben mint az előbbi, csak rózsaszíne szennyesebb, barnás karminpirosba hajló; a nyakhátulja s a fej oldalai számos szürkésbarnás tollhegyvel tarkázva, még a tollforgón is akadnak egyes barnás tollhegyek; a torok szürkével futtatott. A vállak színe vörösesen szürkebarna, a rejtett vállszalag sötétszürkén s vörösesen kevert. A leghosszabb evezőtollak kívül szürkebarnásan, köztük a középsők hegyükön s mindkét zászlójuk végfelén szürkefehéresen szegve. Valamennyi farktoll finoman vörösszürkén beszegve; a farkalja tollai, úgy a hasi és alfeloldalak s a lábszártollak jó része széles fehérszürke, a farkfedők ellenben vörösszürke szegéssel.

Általában a tollazat egész feketéje — a tollforgó és dolmány kivételével — erősen barna s szürke színnel futtatott.

Öreg tojó nyáron.

A csőr tövének feketéje rövidebb (nem annyira előrenyúló), az alsó káváé ferdén, de sohasem fogasan végződő s halvány, erősen barnába hajló fekete; a csőr különben nagyon halvány rózsaszínű, fehéresszürke hegye mögött szürkebarnás.

A lábak vörösszürkék, erősen barnásba hajolva, a karmok is vörösszürkék, oldalt s hegyükön sötétbarnán színezve.

Az egész fej és nyaktollazat csillogó kékesfekete, kissé halvány, de elég erős biborviola

prächtigt stahlgrün schillernd; Ersterer bloß auf feinem Oberrande rosenröthlich-braungrau, Letzterer bloß auf den neuen Federn schmal graulich gesäumt. Von der Seite betrachtet, zeigt der Schwanz auch gewisse wellenartige, besonders auf der Unterseite sichtbare Querstreifen. Afterfederchen schmutzig rosenroth.

Schwingen auf der Unterflügelseite schwärzlich-graubraun, ihre Spitzen, besonders die des Hinterflügels und der schmalen Außenfahne der 2-ten Schwinge, mattschwarz, bloß am Grunde derselben sind trübweiße Innenfahnenfaumstriche. Die längeren Unterflügeldecken bräunlichschwarz, mit weißen Endschafstspitzen und sehr schmalen trübweißen Säumchen auf ihrer Grundhälfte, die Kürzeren aber beiderseits mit etwas breiteren solchfarbigen Einfassungen; innerer Flügelrand schwarz, sehr feinweiß gewölft.

Junges Männchen im Sommerkleide.

Im Ganzen wie das Vorige, nur das Rosenrothe unreiner, in ein bräunliches Karminroth übergehend; Hinterhals und Kopfseiten mit vielen graubräunlichen Federstippen gemischt; selbst der Federbusch hat hier und da bräunliche Spitzen; die Kehle mit einem grauen Wellenanflug.

Die Schultern röthlichgraubraun, die versteckten Schulterstreifen schwarzgrauröthlich melirt. Die längsten Schwungfedern haben graubläuliche Kanten, die mittelsten auf der Endhälfte beider Fahnen grauweißliche Säume und solche Spitzenränder. Sämmtliche Schwanzfedern schmal rothgrau eingefasst; die Unterschwanzdecken, die Bauch- und Afterseiten, dann das Meiste der Schienbeinfiederung breit weißgrau, die Oberschwanzdecken aber röthlichgrau gesäumt.

Überhaupt sind die sämmtlichen schwarzen Theile, die Schopf- und Mantelfedern ausgenommen, stark braun und grau angeflogen.

Altes Weibchen im Sommerkleide.

Das Schwarze des Schnabelgrundes kürzer (nicht so weitvorspringend), das des Unterkiefers schief, aber nie zackig endend; es ist wie bräunlich überlaufen. Der Schnabel sonst ganz blaß rosenroth, vor dem weißlichgrauen Spitze graubräunlich.

Der Fuß rothgrau, stark ins Bräunliche ziehend, die Seiten und Spitzen der Krallen dunkelbraun.

Kopf- und Halsgefieder glänzend bläulichschwarz, mit zwar etwas mattem, aber doch schönem purpur-

fénynyel, mely a fej tetején s a torkon halványabb violába, a nyakhátulján jobban zöldesbe játszó, mint a himnél; a nyakszirt fénytelen fekete szürkésbarna tollhegyekkel tarkítva; a törzs felül szennyos rózsapiros, széles sárgabarna tollszegéssel s a hát közepén feketés foltokkal tarkítva; a szembetünő széles vállszalagtollai fénytelen korombarnák, fekete külső zászlófoltokkal s vörös barnás szegésekkel; az alsó testfél halvány rózsaszínű, sárgásba és sárgabarnásba hajolva.

Az elsőrendű evezőtollak feketebarnák, a legszélső kevéssé, a rákövetkező kettő alig látható világosabb oldalszegéssel; a legnagyobb evezők fedői sötétén barnásfeketé, gyenge aczélosbiborkék fényvel, a többi evezőtollak s azok fedői zöldesfeketé, előbbieik tőfelük külső zászlóján finoman szegve szarkazöld-aranyoszöldbe hajló zománcczal. A felső szárnyszél barnás fénytelenfekete, minden tolla szélesen vörös sárgabarnán szegve; a szárnytőszéle vörösfehéren és feketeszürkén pikkelyezve. A belső szárnyfél szürkésbarna, feketebarna fedői szélesen fehér és vörösfehérral szegve; a szárnytól fedett testoldala feketés szürkésbarna.

A fark felül barnásfekete gyenge zöldes fényvel, leghosszabb fedői csillogóbb feketék, vörösszürkén szegve; a fark alól halványbarnásan fekete s — mint felül is — jól látható keresztbenmenő hullámos csikozással.

A farkalja tollazata, a végbéltáj és has oldalai, úgy a lábszár barnásfeketé, az utóbbi finom, az előbbieik széles, tollhegyfoltokat alkotó vörösfehérszürke szegéssel.

Fiatal tojó nyáron.

A csőr halvány rózsapiros, fehér hegyfele mögött erősen szürkésbarnán színezve; a csőr tövének feketéje kevesebb, nem ér az orrlyukak elé s erősen barnával futtatott (tehát bágyadt barnafekete); az ornyílás fölötti bőrbéka vörös; a száypad alig feketés, a nyelv vörös szürkés-kék.

A lábak húspirosak, a csüd belső felén s a pajzsok elválasztásában vörösszürkén vonalozva, a

violetten Schimmer, der am Oberkopf und an der Kehle lichter violett, auf dem Hinterhals aber mehr grünlich spielt, als bei dem Männchen; der Nacken mattschwarz mit kaum merklichem Schiller, die Federspitzen hie und da graulichbraun; Oberleib schmutzig rosenroth, durch gelbbraune, oft sehr breite Federländer, am Mittelrücken auch durch schwärzliche Flecken wie geschetzt; die breiten, aus dem Rückenroth sehr sichtbaren Schulterflecke matt rußbraun mit schwarzen Außenfahnenflecken und rothbräunlichen Rändern; Unterleib blaßrosenroth, etwas ins Gelbliche und Gelbbraunliche ziehend.

Die Schwingen 1-ter Ordnung schwarzbraun, die äußerste mit einer etwas merklichen, die zwei darauffolgenden mit kaum merklichen, sehr feinen lichterem Seitenfanten; ihre Decken tiefbräunlichschwarz, ganz matt, stahlpurpurbau — die übrigen Schwingen sammt Decken grünlichschwarz, elstergrün, ins Goldgrüne schillernd; die Ersteren auf ihren Spitzen, wie auf der Grundhälfte der Außenfahnen fein weißgrau gesäumt. Oberflügelrand bräunlich mattschwarz, auf allen Federchen stark röthlichgelbbraun gesäumt; Vorderflügelrand röthlichweiß und schwarzgrau geschuppt.

Unterflügelseite graubraun, die schwarzbraunen Decken breit weiß und röthlichweiß gesäumt; die von den Flügeln bedeckten Leibseiten schwärzlich graubraun.

Oberschwanz bräunlichschwarz mit einem schwach grünlichen Schiller, seine längsten Decken lebhafter schillernd schwarz mit röthlichgrauem Säumchen; Schwanzunterseite mattbräunlichschwarz, wie die Oberschwanzseite mit ziemlich deutlichen Querwellenstreifen.

Unterschwanzdecken, After und Bauchseiten, sowie die Schienbeinbefiederung bräunlichschwarz, die Letzgenannte mit feinen, die Vorigen mit breiten, Spitzenflecke bildenden, röthlichweißgrauen Einfassungen.

Junges Weibchen im Sommerkleide.

Der Schnabel lichtrosenroth, hinter der weißlichen Spitzenhälfte stark graubraun gefärbt; das Schwarze des Schnabelgrundes weniger weit nach vorne reichend, noch nicht mit dem Borderrande des Nasenloches gleichlaufend, matt braunschwarz von Farbe; die Schwielenhaut ober dem Nasenloche nicht schwarz, sondern röthlich; der Gaumen kaum schwärzlich, die Zunge stark rothgraublau.

Die Füße fleischroth, längst der inneren Lauffeite und in den Schildereinschnitten rothgrau gestrichelt;

talpak és karmok vörösszürkék, az utóbbiak hegyükön s oldalt szaruszín feketén futtatva.

A fejtető, a lesimuló tollforgó, úgy a nyak eleje s a begy biborpirosan fénylő fekete, de kissé szürkével futtatva; a fej oldalai szürkével bevont feketebarnák igen gyenge fényvel, áll és torok majdnem egészen szürke, utóbbi feketés szárfoltokkal pettyezve.

A törzs felül halvány rózsaszín, inkább húspirosba hajló s különösen a hát közepén barnás és barnássárga színnel szennyezve; a széles, a hát rózsaszínéből jól kilátszó vállszalag korombarna, tollai barnavörösesen beszegve, feketebarna szárfoltjukkal csinos pettyesorozatot alkotnak; a törzs alsó felén halvány, csaknem fehértörzsáspiros, erősen barnasárgásba hajló, a végbél táján már csak vörösesfehér.

A leghosszabb evezőtollak feketésbarnák, a többi evező s az összes fedőtollak barnásfeketék, keskeny vörösszürke vagy fehértöröses szegéssel, a két utóbb említett igen kevésé zölden csillogó. A szárnytó széle szennyes barnán és vöröses szürkébarnán, a szárnycsukló széle többnyire vörösesfehéren és feketebarnán pikelyezve; a szárny belső fele hegye táján barnásszürke, a feketebarna belső szárnytollazat oly széles barnás és vörösesfehér szegéssel, hogy csak sötét hosszanti csikok maradnak meg; a szárnytól fódott testoldala hamuszürke, sötétebb szárfoltokkal és világosabb vörösbe hajló szegéssel.

A fark felülről feketésbarna — alól valamivel világosabb — igen finom fehér szegésekkel, felül s alól nagyszámú széles, szürkés és barnafekete hullámszalaggal; a leghosszabb farkfedők feketebarnák, keresztben szürkén hullámosak s keskenyen vörösbarnással szegve; a farkalja tollazata, a végbeltáj s a has oldalai, úgy a láb-szár barnásfeketék gyenge zöldes fényvel, a legelső fehérszürkés, alig vöröses tollhegyfoltokkal, az utóbb említett keskeny vörösszürke szegésekkel; a végbeltollacsák halvány rózsaszínűek pirosabb szárfoltokkal.

A tojó megkülönböztetése a hímétől.

A tojó — bár magasabb korban eléggé hasonlós a hímhez — első pillanatra fölismerhető. És pedig mivel: 1. egészben kisebb; 2. tollforgója

die Sohlen und Krallen rötlichgrau, die Letzteren auf ihren Spitzen und Seiten hornschwarzlich eingelassen.

Der Oberkopf, der gattanliegende Schopf, sowie der Vorderhals und Kropf zwar purpurroth schillernd schwarz, aber wie etwas graulich überflogen; die Kopfseiten nur schwarzbraun, grau überflogen, kaum glänzend; Kinn und Kehle beinahe ganz grau; Letztere mit schwarzlichen Schaftpunkten gesprenkelt.

Der Rumpf oben blaßrosenroth, mehr ins Fleischrothe ziehend und besonders auf der Rückenmitte bräunlich und bräunlichgelb beschmutzt; die großen, stark aus dem Rückenroth sichtbaren Schulterflecke rußbraun, braunrötlich eingefast und mit schwarzbraunen Schaftflecken eine nicht üble Fleckenreihe darstellend; Unterleib blaß, beinahe weißrosenroth, stark ins braungelbliche ziehend, über dem After sogar nur rötlichweiß.

Die längsten Schwingen schwarzlichbraun, die übrigen, sowie die sämtlichen Decken bräunlichschwarz, überall mit schmalen, rötlichgrauen oder weißrötlichen Federsäumen; die zwei letztgenannten ganz schwach grün schimmernd.

Oberflügelrand schmutzigbraun und rötlichbraun, Vorderflügelrand aber meist rötlichweiß und schwarzbraun geschuppt; Unterflügelseite auf der Spizenhälfte bräunlichgrau; das Schwarzbraun der Unterflügeldecken so breit bräunlich und rötlichweiß gesäumt, daß es bloß Längelflecken bildet; die durch die Flügel bedeckten Leibseiten aschgrau mit dunkleren Schaftflecken und lichterem, ins Rötliche ziehenden Federrändern.

Der Schwanz oben schwarzlichbraun — unten wenig bleicher — mit ganz feinen, weißen Seitenstrichen; oben und unten mit zahlreichen, breiten Wellenbändern graulich und schwarzbraun in die Quere gestrichelt; die längsten Oberschwanzdecken schwarzbraun, in die Quere graulich gewellt, schmal rothbräunlich gesäumt; Unterschwanzdecken, After- und Bauchseiten, sowie Schienbeinbefiederung bräunlichschwarz mit schwachem grünlichen Schiller; Erstere mit breiten, weißgraulichen, kaum etwas rötlichen Spizenflecken, Letztere mit schmalen rothgrauen Rändern; Afterfederchen blaßrosaroth mit rötheren Schaftstrichen.

Unterschiede des Weibchens vom Männchen.

Das Weibchen unterscheidet sich — wenngleich es im hohen Alter ziemlich dem Männchen nahekommt — auffallend genug, um auf den ersten Blick er-

rövidebb, nem lecsüngő, hanem fejére simuló s csak ingerült állapotban felemelve látszik hátra hegyesedő búbnak; 3. tollazatának feketéje fénytelen, mintegy szürkén vagy barnán futtatott; 4. a fej feketéjének biborfénye halványabb viola, a dolmányé gyengén szarkazöldes; 5. az evező- és farktollak mindig világosan, többnyire vöröszürkén vagy vörösbarnásan vannak szegve; a szárny belső tollazata s a farkalja, úgy a végbél-táj és a test oldalai, valamint a lábszár tollai mindig szélesen vörösesfehér vagy vöröszürké-barna színnel szegve; 6. törzsének rózsás színe halványabb, szennyesebb, különösen a háti oldalon barnasárgással vegyítve; 7. a vállszalagot alkotó és a törzs oldalának foltjai csak fénytelen korombarnák, az előbbi *nincs fődve a rózsás tollaktól* — mint a himnél többnyire — hanem *mindig látható*; 8. a csőr tövének feketéje kevesebb, nem sötét, csak barnafekete; végre 9. a fark felső s alsó oldalán szembetünő a hullámosság, sőt a leghosszabb farkfedőkön is.

Minél idősebb a madár (nemi különbség nélkül),

annál: 1. nagyobb; 2. csillogóbb a tollazat feketéje; 3. tisztább, szebb a rózsaszín a tollakon, csőrön s lábakon; 4. nagyobb, előbbre nyuló a csőr tövének feketéje, annál feketébb az ornyilások szegése s a száj belseje; 5. sötétebb a szem csillaga; 6. kevesebb a sötét tollazat világos szegése; 7. annál *keskenyebb, feketébb s elrejtettebb a vállszalag*; 8. annál hosszabbak a nyaktollak s a tollforgó.

Minél fiatalabb a madár,

annál: 1. kisebb; 2. fénytelen barnásabb, szürkésebb a tollazat feketéje; 3. szennyesebb, húszínesbe hajló a tollazat, csőr és lábak rózsaszíne; 4. annál kisebb s fénytelenebb a csőr tövének feketéje; világosabb, vörösebb az ornyilások szegése s a száj belseje; 5. világosabb barna a szem csillaga; 6. annál inkább tarkítva a sötét tollazat világos szegésekkel; 7. szélesebb, de

faunt zu werden. Und zwar: 1. durch die geringere Größe aller Theile; 2. durch den kürzeren, nicht überhängenden, sondern meist glattanliegenden Federbusch, der höchstens in aufgeregten Zustände die Form einer nach hinten zugespitzten Kugel hat; 3. durch ein matteres, als graulich oder bräunlich überhauchtes Schwarz des Gefieders, das an manchen Stellen graulich oder bräunlich getüpfelt ist; 4. durch einen lichtvioletten Purpurschiller des Kopf- und einen schwach grünen Elsterschiller des Oberflügel-schwarzes; 5. durch die stets vorhandenen lichterem, meist rothgrauen oder rostbräunlichen Seitenkanten der Schwung- und Schwanzfedern, dann durch die allemal breiteren, röthlichweißen oder rothgraubraunen Säume der Unterflügel- und Unterschwanzdecken, sowie der Leib- und Afterseiten und der Schienbeinfedern; 6. durch ein unreineres, bleicheres, braungelblich gemischtes Rosenroth am Unter- und vorzüglich am Oberleibe; 7. durch das matte Rußbraun der bedeutenderen Schulter- und Leibseitenflecken, welch' erstere nie unter dem Rosenroth — wie beim Männchen oft — ganz versteckt sondern stark sichtbar sind; 8. durch das weniger ausgedehnte, nicht Tief-, sondern nur Mattbraunschwarz am Schnabelgrunde; 9. durch das merkliche Wellenspiel an den Ober- und Unterschwanzseiten, ja selbst auf den längsten Oberschwanzdecken.

Je älter der Vogel überhaupt ist,

desto: 1. größer ist er, 2. glänzender das Schwarze des Gefieders; 3. reiner, schöner das Rosenroth des Gefieders, des Schnabels und der Füße, 4. desto größer, vorspringender das Schwarz am Schnabelgrunde; desto schwärzer die Einfassung der Nasenlöcher, dunkler der Mund und der Gaumen, 5. desto dunkler der Augenstern, 6. weniger die lichten Einfassungen der dunkel gefärbten Federn, 7. geringer, mehr schwarz, mehr versteckt der Schulterstreif, 8. desto länger die Halsfedern und der Federbusch.

Je jünger der Vogel,

desto: 1. geringer seine Größe, 2. matter, mehr bräunlich und graulich überhaucht das Schwarz seiner Körperteile, 3. desto unreiner ins Fleischfarbene ziehender das Rosenroth des Gefieders, des Schnabels und der Füße, 4. geringer, matter das Schwarz am Schnabelgrunde, desto röther, lichter die Nasenlöcherbegrenzung, der Mund und der Gaumen, 5. desto lichterbraun der Augenstern, 6. häufiger breiter,

világosabb a vállszalag; 8. rövidebbek a nyak tollai s a tollforgó; 9. annál szembetűnőbb a farok felső s alsó oldalának s a leghosszabb farkfedők hullámossága.

Téli ruházat színezete.

A tollazat feketéje fiataloknál mindenütt, igen vén hímeknél csak a lábszáron, a has és törzs oldalán szélesfehéren szegve s még a fejen s a tollforgón is fehér foltok vannak a tollak hegyén. (Mindezen szegéseket és foltokat a koptatás s a levegő behatása öreg hímeknél teljesen, fiatal madaraknál nagyrészt eltünteti.) Még a rózsás szín is sokkal fakóbb, mint a nyári ruházaton.

A színezetre vonatkozó általános megjegyzések.

Egy hímnek feketeszürke volt a csőre hegye; ugyanennek nyelve hegye is vörössárgabarnás volt s még karmai is sokkal feketébbek, mint világos csőrű madaraknál.

Az öreg hímek rózsás tollainak szára majdnem egészen karminpíros foltot visel, mit azonban a többi tollak jórészt elfödnek.

A kopottas ruházat rózsaszín tollai megfakult fehéres szegésűek, mitől az egész színezet csinosan fehérrózsás hullámosságot nyer.

Naumann a legkülső farktollak finom fehér szegését nagyon is jellemzőnek tartja. Magam úgy találtam, hogy csak kissé kopottas ruhájú, igen vén hímeknél e szegés teljesen hiányzik, de igenis megvan frissen vedlett tollakon, még pedig ekkor a farok valamennyi tollán.

Brehm a lábakat «sárgásaknak» írja le valószínűleg rég kiszáradt madarak után, mert ezeknél csakugyan sárgabarnásszürkék azok. Téved abban is, hogy szerinte a mell felső része fekete: rózsaszínű az, csak hogy elfödve a lecsüngő fekete nyaktollaktól.

Elterjedése.

Még rövid idővel előbb — értve az 1837-ik évet — ezen szép és érdekes életmódú madár Európa ornithologusai előtt mondhatni ismeret-

mehr rötlich die Federfüme der dunkelgefärbten Theile, 7. desto breiter, aber lichter der Schulterstreif, 8. kürzer die Halsfedern und der Federbusch, 9. auffallender das Quervellenspiel an den Ober- und Unterschwanzseiten, ja selbst an den längsten Oberschwanzdecken.

Abfärbung im Winterkleide.

Im Winterkleide erscheint das Schwarz bei jüngeren Vögeln überall, bei sehr alten Männchen bloß an den Bauch- und Leibseiten, wie auf dem Schienbeine bedeutend weiß gesäumt, und sogar die Kopffedern besitzen weiße Spitzflecke. (Alle diese Umsäumungen verlieren sich theils durch Abnützung, theils durch den Einfluß der Luft bei alten Männchen gänzlich, bei jüngeren Vögel größtentheils.) Auch das Rosenroth erscheint viel trüber als im Sommergefieder.

Allgemeine Bemerkungen über die Färbung.

Ein Männchen hatte eine schwarzgraue Schnabelspitze; auch die Zungenspitze desselben erschien rothgelbbraunlich, und sogar die Krallen färbten sich viel mehr schwarz als bei lichtschnäbligen Exemplaren.

Die Schäfte der rothigen Federn alter Männchen tragen einen fast ganz karminrothen Fleck, den aber die nächsten Federn größtentheils überdecken.

Am abgetragenen Gefieder sind die rötlichen Federn fahl weißlich gesäumt, wodurch die ganze Färbung hübsch weiß-rosenroth gewellt erscheint.

Naumann hält die feinen weißen Einfassungen der äußersten Schwanzfedern zu sehr für charakterisierend. Ich fand, daß bei sehr alten Männchen mit nur etwas abgetragenen Gefieder diese Einfassungen gänzlich fehlen und nur bei frisch gemauserten Federn, dann aber an den sämtlichen des Schwanzes, vorhanden sind.

Brehm beschreibt die Füße als «gelblich», wahrscheinlich nach schon lange ausgetrockneten Exemplaren, da bei selben die Füße wirklich gelbbraunlichgrau sich färben. Irrig behauptet er auch, daß die Oberbrust schwarz sei. Rosenroth ist sie, doch von den herabhängenden schwarzen Halsfedern überdeckt.

Verbreitung.

Noch vor Kurzem — nämlich vor dem Jahre 1837 — machte dieser schöne, in seiner Lebensart sonderbare Vogel den Ornithologen Europas viel

len volt. El-ellátogatott ugyan azelőtt is hazánkba — így talált 1814-ben ÓCSKAY FERENCZ báró nyitra-megyei Ócskó birtokán kisebb csapatokat — de megfigyelők hijján a tudomány nem szerzett hasznot ily időnkinti megjelenésekből.

Pár év óta újra hallok egyes darabokról, mik Pest környékére vetődtek; és pedig 1830-ban kaptam az elsőket FÖLDVÁRI MIKLÓS jóvoltából, 1835-ben SÁNDOR úr fogott egy tojót, 1836 júniusában pedig dr. FRIVALDSZKY IMRE látott egy párt a Városliget táján, de lőésre nem kapta; s midőn utóbb magam is kérdezősködtem ugyanezen pár után, a pestvidéki pásztorok mind azt mondták, hogy nem mulik el év, hogy ne látnának néhány ily madarat a barmok közt. Ezek után folyton növekvő vágyakozással vártam a pásztormadár újból megjelenését s meg is értem 1837-ben azt az örömet, hogy ezernyi csapatokon végezhessem megfigyeléseimet és felderítthessek sok mindent, mi ez érdekes madár sajátosságaira s életmódjára vonatkozólag mindeddig homályban volt, s ebben ismerőseim s tanítványaim a legszívélyesebb módon támogattak.

A lőportorony körül látták az első érkezőket, mire napról-napra növekedő számmal a Dunántúlt, Duna-Tisza közét s a Tiszántúl pusztáit oly madárözön borította el, mintha vándorló rózsákkal lettek volna megrakva zöldelő mezőink.

A ki csak birta, puskát ragadott s annyit lőtt az új jövevényekből, hogy a pesti vendéglők étlapjáról nem hiányzott a pásztormadár pecsenyéje sem.

Hermaneczen át jöttek a csapatok, hol már áprilisban voltak láthatók, Zólyomon keresztül, hol ROKOSZ május havában lőtte őket s teljesült végre legforróbb kívánságunk: hazánkban fészkelve láthatni e madarat, megtudva végre, milyen a fészke, milyen a tojása?

Ugyanez időben Erdélyben is nagy számmal lépett fel, így Déva s Nagy-Szeben körül s ugyanott látta őket BIELZ 1842-ben is újra, de csak vonuláson.

WALLSTEINER tanár szerint Palesztinában rendszeren s nagy számban található. Jeruzsálemben a magas várfalak hasadékaiban, tornyokon, sőt a Jordán partjának lyukaiban is költ s mivel ott oly kiméletben részesül, akárcsak a fecske nálunk, nagyon szelid és bizalmas.

zu schaffen. Zwar besuchte er unser Vaterland schon früher — wie selben Bar. Fr. Ocskay im Jahre 1814 auf seinem Gute Ocsko im Neutraer Komitat in kleineren Gesellschaften beobachtete — doch verging die Erscheinung wegen Mangel an Beobachtern ohne der Wissenschaft etwaigen Nutzen gebracht zu haben.

Schon sein mehreren Jahren wurden einige Stücke in der Pester Umgebung bemerkt; so erhielt ich die ersten Stücke im Jahre 1830 aus Péteri durch die Güte des Herrn Nikolaus v. Földváry, so hatte Herr Sándor im Jahre 1835 ein Weibchen gefangen, so sah Dr. Frivaldszky im Juni 1836 ein Pärchen im Stadtwäldchen, ohne schießen zu können; und als ich nach diesen forschte, versicherten mich die Hirten überall, sie hätten alle Jahre einige Stücke auf den Weiden zwischen dem Vieh gesehen. Seitdem erwartete ich ihr nächstes Erscheinen mit wachsender Sehnsucht, bis mir im Jahre 1837 die Freude vergönnt wurde, an den zahlreichen Schaaren selbst Beobachtungen zu machen und viele Fragen über Eigenschaften und Lebensweise dieser interessanten Vogelgattung lösen zu können, wobei ich auf die liebevollste Weise von meinen Bekannten unterstützt wurde.

Am Pulverthurm, oberhalb des Stadtwäldchens, beobachtete man die ersten Stücke, worauf sie, sich täglich vermehrend, alle Niederungen der Donau und Theiß in solcher Menge überschwemmt, daß Alles, was nur ein Gewehr fassen konnte, daselbe ergriff, die Vögel schoß, und daß man sie bei jedem Tracteur auf dem Speiszettel finden konnte.

Mit einem Wort unsere Umgebungen waren dazumals nicht anders, als «die grünen Weiden mit den Rosengruppen» zu nennen.

Sie kamen über Hermanecz, wo man sie schon im April bemerkte, über Neusohl, wo sie Kokoß im Mai erlegte, und es wurde endlich unser heißester Wunsch erfüllt, den Vogel in unserem Vaterlande nistend sehen zu können, zu erfahren: wie? wo? und welcher Art und Farbe Eier gelegt werden?

Auch in Siebenbürgen erschienen im selben Jahre größere Schaaren, so z. B. bei Déva und bei Hermannstadt, wo sie Michael Bielz im Jahre 1842 wieder auf dem Durchzuge bemerkte.

Nach Prof. Wallsteiner sollen sie in Palästina stets und häufig vorkommen. Sie brüten zu Jerusalem in den Mauerlöchern hoher Festungsmauern, auf Kirchtürmen, dann auch in Uferlöchern am Jordan. Sie werden daselbst überall wie bei uns die Hausfchwalben geschont, sind daher sehr vertraulich.

Kóborló vonulása közben szívesen telepszik meg a pásztormadár az országutak, de különösen a marhalegelők közelébe eső ligetekben, kertekben, gyümölcsfákkal vegyeszőlőkben, innen látogatva élleme után a marhajárásra. Ha aztán kedvező helyre akad — értve tágas, gazdagon népesített, erdőcsékkkel árnyas folyókkal vagy talán fásorokkal, befásított szőlőkkel körített marhalegelőket — s hozzá még alkalmas fészkelő hely is kínálkozik, ott továbbra is megmarad.

Annyira ragaszkodik a baromhoz s a legelőhöz, hogy a Pest körül megjelenőket mindig csorda között találtam. Példa erre a már említett 1837-ik év.

Alig pirkadt a hajnal s Pest tehenei még a jászol mellett várták a fejést, mikor a pásztormadarak már az árnyas határárok fái gyülekeztek, várva a csordát. Ezrével ugráltak, röpködtek itt a sugár jegenyék s lombos akáczfák körül hajszolódva — talán párosodtak is — nem törődve a lövésekkel s folytonos zaklatással, minek nap-nap után ki voltak téve. Más részük az árok körül ugrálva bogarászott, de valamennyi csicsereggett s örvendő hangokkal köszönté a lassan előlépegető teheneket. Alig ért a csorda az árokig, máris megszólalt egy-egy, a levegőbe emelkedett sereg «svrrr» szava, jelt adva a felkerekedésre. S repült az egész csapat.

Egy rész a barmok elé, más rész mögéjük szállt, míg a távolabbról érkezők a csorda fölött keringtek, de csak addig, míg az meg nem állt s legelni kezdett, mire szétszóródva valamennyi letelepedett a hol csak kedvére ugrálhatott s futkározhatott.

Leszáll a pásztormadár a juhok s disznók közé is, de mivel az előbbieket nagyon összeszorulva legelnek, az utóbbiak meg turkálnak, a földet dobálják, marakodnak és rőfögnek, mégis csak jobb szereti a szétoszolva legelő, lassan lépegető csendes barmok társaságát.

Megérkezésük első napjain félénken húzódtak az erdők lombjai mögé s a lehulló cserebogarak után a mély fűbe rejtőzve szaladgáltak s kijártak a Duna s Rákos partjaira is, oda, hova a víz sodra a beléhullott bogarakat kivetette s ezek

Auf ihrem Zuge und Striche fallen sie in alle, nahe an bebauten Landstraßen, vorzüglich aber an Viehweiden liegende Wäldchen, Gärten, mit Obstbäumen bepflanzte Weingärten, um von dort aus auf die kurzgrasigen Weideplätze ihrer Nahrung halber ausfliegen zu können. Wo ihnen aber der Ort behagt, das heißt, wo es breite, reich von Vieh bewohnte, an lichte Wäldchen oder reichlich mit Bäumen umsetzte Flüsse oder Wege, oder aber an baumreiche Weingärten stoßende Weideflächen giebt — zumal wenn dazu noch geeignete Brutplätze vorhanden sind — dort verweilen sie auch länger.

Ihre ungemeine Anhänglichkeit an Viehweiden und Vieh bewiesen sie alljährlich um Pest; so auch im Jahre 1837.

So lange noch die Pester Kühe in aller Früh zu Hause ausgemolken wurden, warteten die Rosenstaare, an den baumreichen Ziniengraben versammelt, dieselben ab. Da sprangen und flatterten sie auf den hohen Pappeln und astigen Akazien, einander herumjagend, oder sich wahrscheinlich schon paarend — Tausende an Zahl — trotz der Schüsse und Verfolgungen, die sie hier täglich auszustehen hatten; andere hüpfen Nahrung suchend um den Graben herum, aber alle zwitscherten und bewillkommneten die heranschreitenden Kühe mit lustigen Freudentönen. Raum erreichten dieselben die Linie, da gab je ein sich in die Lüfte erhebender Schaarenzug durch sein «schwrrrr» das Zeichen zum Aufbruch. Und da flog die eine Schaar dicht vor den Köpfen des Viehes, die andere hinten nach, noch andere — von den entfernteren Plätzen angekommen — kreisten und schwenkten sich in Gesellschaft über dem Vieh umher; sobald aber die Csorda etwas stillstehend zu weiden angefangen, da zerstreuten und postierten sie sich zwischen und um die Heerde, wo es nur Platz zum Herumlaufen und Springen sich bot.

Sie setzen sich zwar auch zwischen die weidenden Schafe und Schweine, da jedoch die Ersteren gewöhnlich sehr gedrängt weiden, die Letzteren wühlen, sich beißen und dazu grunzen, haben sie beide nicht so gerne wie das zerstreute, stille, langsam vorschreitende Vieh.

Gleich nach ihrer Ankunft, als sie, noch ichen, sich mehr in den Gehölzen verborgen aufhielten, ließen sie sich nach den herabgefallenen Maikäfern auch in das tiefe Gras hinab, wo sie ganz ungesehen herum irren; ja auch auf die sandigen und angeschwemmten Ufer der Donau und des Rákos, an Stellen, wo die Strömung des Wassers die hineingefallenen

meg az ott tanyázó parti czingolány (*Cicindela litoralis*) után keresték.

Délelőttökint a Gellérthegyet látogatták, annak közvetlen az emberi lakások fölött meredező szirtjein kúszva a sziklafalakból kihajtó bokrokra telepedtek. Nyugtalanul szállongtak egy szirttről a másra, bebújtak minden hasadékba, annyira elmélyedve a szorgoskodásba, talán a pázrás és fészkelés ingerétől is kábítva, hogy a gyermekek pusztá kézzel fogdosták őket. Erősen bizonyít e körülmény amellet — mit különben a költés idejének elérkezte, a duzzadt nemi szervek, de leginkább a másutt rögtön beállt fészkelés is erősít — hogy csakugyan szándékukban volt a Gellérthegy sziklaoduibán is fészket rakni, ha a folytonos üldözés őket el nem riasztja.

Éjjeli pihenőre Pest táján leginkább a Rákos sűrű lombozatú nyárfáira telepedtek, de számosan vonultak az Oreczy-kertbe, valamint a Nádorkert fáira szóval mindenüvé, hol nyugalmaikat nem zavarták.

Egy vadász, ki sokat járt a pásztormadarak után, hogy urának néhány darabot lőhessen, erősen bizonyítottá, hogy látta e madarakat, midőn estére seregélyek módjára csapatosan bocsátkoznak a nádba, hol esős időben a napot is töltötték; de megjegyzem, hogy ezt sem magam nem láttam, sem másoktól többé nem hallottam.

Életmódja, tulajdonságai.

Mint a többi seregekben élő s együtt legelésző madár, a pásztormadár is beosztja napi végezni valóját.

Így Pest körül reggelenként csapat csapat után repült a legelőkre, hogy délben a Gellérthegyen gyülekezhessek, mire a város háztengere fölött üzött légi játék után újra a legelő volt a czél, majd az itatóra s végül éjjeli pihenőre szálltak a seregek, oly pontosan betartva az időt, akár a húzódo vadlibák, kacsák s egyéb vízi szárnyas.

A marhájárasra érve, sokáig áll a pásztormadár a legelésző barom szája vagy lába előtt, felémelt testtel vigyázva annak lépdelése közben fölhajtotta bogárságra; s ha rebben a sáska, ha-

Käfer hintrieb, wo *Cicindela litoralis* wohnt, giengen sie Anfangs gerne und liefen den Käfern nach.

Auch besuchten sie alle Vormittage den Blocksberg. Da saßen und krochen sie auf den dicht über den menschlichen Wohnungen starrenden Felsenabfällen herum, setzten sich auf das aus dessen Wänden herausgewachsene Gesträuch, flogen beständig von einer Felswand zur anderen, waren dabei ganz erregt, guckten fleißig in die Felsenritzen, dabei so in Emsigkeit vertieft und vom Reize des Nistens verblendet, daß sie sich von Knaben mit der Hand fangen ließen. Ein Beweis — was ihre Brütezeit, wie die aufgeschwollenen Geschlechtsteile beider Gatten, ja vorzüglich das bald erfolgte Brüten selbst bestätigt — daß sie wirklich gesonnen waren in den Felsenlöchern des Blocksberges zu brüten, falls man sie nicht verfolgt und abgeschreckt hätte.

Sie übernachteten bei Pest meist am Rákos in den dichtbelaubten Pappelbäumen, viele auch im Ludoviceum, so auch im Palatinalgarten unterhalb Ofens, überhaupt wo sie ruhige Plätze fanden.

Ein Jäger, der den Rosenstaaren viel nachgieng, um sie für seine Herrschaft zu schießen, versicherte mir, daß dieselben nach Art der Staare schaarenweise zur Nachtruhe sich ins Rohr gelassen und dort bei regnerischem Wetter auch bei Tag verweilt hätten; dies habe ich ab weder selbst bemerkt, noch von Anderen gehört.

Lebensart, Eigenschaften.

Wie andere in Schaaren weidende und lebende Vögel, so haben auch die Rosenstaare der Pester Umgebung die verschiedenen Verrichtungen in gewisse Abschnitte des Tages eingetheilt, so daß man sie, eine Schaar nach der anderen, in der Früh auf die Weide fliegen, gegen Mittag auf den Blocksberg sich versammeln, dann wieder andere Flugtouren, vielleicht Spiele, über der Stadt machen, dann wieder auf die Weide, von dort auf die Trinkplätze und endlich auf die Ruheplätze fliegen sah. Da zog ein Schwarm nach dem anderen in einem sehr schnellen Fluge eilend, bis endlich dies ein Ende nahm, und in umgekehrter Richtung wieder, wenn die Zeit dazu kam, so fort dauerte. Sie strichen also ganz nach Art der Wildgänse, Enten und anderen Wassergeflügels.

Auf der Weide angekommen, warten die Rosenstaare mit etwas aufgerichtetem Vorderkörper oft recht lange vor den Mäulern des weidenden Viehes, oder ganz dicht an dessen Füßen stehend-

talmas ugrásokkal s ügyes fordulatokkal iramodik utána, majd villámgyorsan szalad az egyik állva maradt baromtól a másik lépni készülőhöz, közbe a legyet fogdosó barázdabillegető módjára félig tárt szárnyával is verdesve úgy, hogy ritkán kerüli egy-egy sáska is végzetét.

Új csapat közelg a lakmározók felé, mire a már megtelepedtek javarészt vagy együttesen szállnak a jövevények elé s velük egyesülve ereszkednek a régi helyre. S tovább folyik az ideoda szaladgálás, ugrándozás a barmok lába alatt, közbe apróbb czivódások sem hiányozva az éhe-sebbje között, mikor mindegyik a másik orra elől akarja elcsipni a falatot. Ezalatt persze folyton változtatják a helyüket, mert egyik a másikat akarva megelőzni a szökkenő sáska után jó darabot beugrálnak.

Ilyenkor mintha csomókban vándorló rózsák mozognának a zöld pázsiton, olyan e szép, elszóródva szaladgáló, pillanatonkint a legváltozatosabb alakulásokba álló madáresapat, mely ha felrepül, rózsás felhőként tánczol a szemléelő előtt.

Ha már megszédtek begyüket, a földre hasalva vagy oldalra dülve pihengettek a barom körül.

Különös, hogy míg délelőtt mindig a nyáj előtt jár a csapat, délután javarészt a mögé te-lepszik.

Déltájban, mikor a csordát vizre hajtják, a pásztormadarak mint soha el nem való társak azt megelőzve szálltak az itatónak s az esetleg közel álló fákra települve tartották folytonos csicssergéssel és énekekkel kísért déli vigasságukat. Közbe le-leszálltak a vizet szöresülő barmok közé s velük ittak a válúból, s mint a seregélyek, meg is fürödtek abban s a kút körüli tócsákban.

A Rákoson tartott ilyen déli vigasságuk közben állítólag annyi falevelet szakítottak s bocsájtottak le a lombok közül, hogy a levél eső módra hullott, befödve a földet s a tavat a fák tövében.

Gyakran voltam tanuja, mint húzódtak a

auf die durch die Bewegungen des Viehes aufzujagenden Insekten, vorzüglich aber auf die Heuschrecken. Fliegt nun eine Heuschrecke auf, so machen sie darnach gewaltige Sprungzüge, die schnellsten Wendungen, laufen dabei blischnell von einem Rinde, welches stehen geblieben, zu einem anderen, das sich zum Schreiten anschickt, wobei sie sich, in der Art von Bachstelzen auf der Fliegenjagd, ihrer halbgeöffneten, flatternden Flügel bedienen, so daß selten eine Heuschrecke ihnen entgeht.

Nähert sich nun ein neuer Zug der schon weidenden Versammlung, so fliegt diese gewiß den Ankömmlingen entgegen, um mit ihnen wieder am gefälligen Orte einzufallen. Und es geht das Hin- und Herlaufen, das Herumspringen unter den Füßen des Viehes von Neuem an, wobei es auch an kleinen Streitereien zwischen den Brodsüchtigen nicht fehlen darf, indem ein jeder das springende Insekt vor dem anderen wegzufchnappen trachtet. Hierbei verändern sie den Ort natürlich fortwährend, denn sie springen, um den anderen zuvorzukommen, der fliegenden Kerse ganze Flugzüge nach.

Es war ein herrlicher Anblick, diese schönen Vogel-schaaren auf den grünen Weideplätzen als zerstreute, herumlaufende und wieder jeden Augenblick in den mannigfaltigsten Umgestaltungen zusammenfließende, wandelbare Rosengruppen vor sich, und in ihren Flugbewegungen als tanzende Rosenwölkchen über sich zu sehen.

Ist endlich der Hunger gestillt, so legen sich die Vögel ganz dicht auf die Erde, entweder mit dem ganzen Unterleibe, oder mit der einen Leibseite, und ruhen auf diese Art vor oder neben dem Viehe aus.

Am auffallendsten ist es, daß sie Vormittags stets vor, Nachmittags aber meist hinter dem weidenden Vieh stehen.

Gegen Mittag, wenn die Ruhheerde zu Wasser gieng, flogen die Nomadites als unzertrennliche Gesellschafter noch vor ihr den Tränkplätzen zu, setzten sich auf die zufällig in der Nähe stehenden Bäume und hielten ihre mit fortwährendem Zwitschern und Gesang begleiteten Mittagsunterhaltungen ab. Sie ließen sich dabei einzeln unter das trinkende Vieh herab, und tranken und badeten mitten unter denselben.

Bei solchen Mittagsunterhaltungen sollen sie am Rákos so viel Blätter von den Bäumen herabgezwickelt und herabgelassen haben, daß es förmlich wie Blätter regnete, und der Boden und der Flußteich unter den Bäumen davon überdeckt waren.

Oft war ich Zeuge davon, wie sich die Rosenstaare

pásztormadarak a délutáni nap tüze elől a legelő barom árnyékába. A hol magasabb gyomféle, mint a boszorkánytővis s a kutyatej üti föl fejét, oda is beszaladnak szorgosan kutatva a nagyszámú bogárság, de különösen sáskák után, mik itt bújtak meg, hol a barom nem szivesen legel.

Mikor aztán a leáldozó nappal a levegő is hűvösödni kezdett s a sáska sem ugrált, de félve húzódott meg a gyomban, a pásztormadár is nyugodni tért, ezernyi csapatokban szállva meg a Rákos jegenyéit és ákáczfáit a sötét éj beálltaig csicseregve, helyért küzdve fától-fára, ágról-ágra szállva, közbe az ezernyi torok szava valami kellemetlen zúgásba olvadt, mely még a seregélyek hangversenyénél is jóval erősebb. A mulatozást itt is a hulló falevelek zápora kísérte csakúgy, mint az itató körül.

Esős időben a csapatok a fákon s bokrokon gyűltek meg folytonos röpködés, hajsza s játék közben — tehát egészen seregélyek módjára — oly szörnyű lármát csapva, hogy már messziről hangzott a zsvajgás.

Azt soha sem láttam, hogy a szaladgáló pásztormadarak csak egyike is — bár bizonyára képes volna rá — tollforgóját valaha felemelte volna. Ellenkezőleg valamennyie a nyakszirtén lógatja azt. A him mégis messziről kilátszik a csapatból s a sokkal rövidebb tollforgójú tojóval össze nem téveszthető.

Áltában s ültében jó magasra emeli testét a pásztormadár, sőt futás közben sem tartja oly vízszintesen, mint a seregély. Különösen szép, emelt a tartása, mikor valami emberre vigyáz s e tartása táplálkozásával függ egybe, hisz' nem földről szedegeti élelmét, mint más madár, hanem ugortában, röptében csipi el a bogarat.

Egyesével, vagy kis számmal vonulva, kissé félénk s óvatos s csak lopva közelíthető meg lővésre. Míg a hol tömegesen telepszik meg valami kedvező helyen s még hozzá a fészkelés is a szándékában, ott folytonos üldözés mellett is oly vigyázatlan és bizalmas, hogy a csordával tartó ember köztük járhat, ülhet, kurjanthat a marhára, sőt löhet is a madáresapatba a nélkül, hogy azt valami nagyon megriasztaná. A pásztortól épp oly kevésbé tart, mint a baromtól. Ha azonban a folytonos üldözésben végre is veszélyt lát,

vor der brennenden Nachmittagssonne in den Schatten des Viehes stellten. Auch wo höhere Krautarten, wie das Eryngium und die so häufige Euphorbia standen, eilten sie dahin und durchsuchten Alles fleißig; denn in diesen, dem Vieh unwillkommenen Pflanzen verbergen sich verschiedene Insekten, hauptsächlich aber die flüchtigen Heuschrecken, woraus sie solche hinaufjagten und wegfüngen.

Wenn es dann gegen Abend etwas kühler ward, die Heuschrecken nicht mehr herumsprangen, sondern sich im Gebüsch verkrochen, da zogen die Vögel zu Tausenden auf ihre Schlafplätze, zumeist auf die Bäume nach Rákos hin, wo sie auf den hohen Pappeln und Akazien rasteten. Bis in die dunkle Nacht zwitscherten sie um die Plätze ringend, von Ast zu Ast, von Baum zu Baum springend und fliegend; wobei die Tausenden von Kehlen ein unangenehmes, staarenartiges Geschwirre anstimmten. Die Unterhaltung wurde auch hier von einem Blattregen begleitet, ganz so, wie bei den Tränkplätzen.

Bei regnerischem Wetter versammelte sich die Schaar auf den Bäumen und Gesträuchern und zwitscherten da so ungeheuer, durcheinander fliegend, sich jagend, spielend — also ganz nach Art der Staare — daß das Geschrei schon von Weitem vernommen wurde.

Ich habe es nie bemerkt, daß sie während des Laufens je den Schopf aufgerichtet oder gar in die Höhe gehoben hätten, obwohl ihre Fähigkeit dazu höchst wahrscheinlich ist. Jedoch ist der bedeutende Schopf der Männchen schon von Weitem von dem viel kleineren der Weibchen zu unterscheiden.

Die Rosenstaare stehen und sitzen mit einem ziemlich stark aufgerichteten Leibe, ja selbst im Laufe halten sie sich nie so wagerecht wie Staare. Besonders schön aufgerichtet ist ihre Stellung, wenn sie auf den Menschen passen; es hängt diese Stellung mit ihrer Ernährungsweise zusammen, da sie ihre Beute nicht wie andere Vögel vom Boden aufpicken, sondern stets die hüpfenden Käfer im Fluge erfassen.

Einzelu oder in geringer Anzahl auf dem Zuge begriffen, sind sie etwas scheu und flüchtig, so daß man nur durch Hinterjchleichen ihnen zukommen oder sie schießen kann. Wo sie aber in großer Menge sich schon gelagert haben, zumal wenn sie dort zu nisten entschlossen sind, benehmen sie sich trotz aller Verfolgungen so unvorsichtig und harmlos, daß man mit dem weidenden Vieh fortschreitend, unter sie gehen, sitzen, auf das Vieh lärmern, ja selbst oft schießen kann, ohne sie weit zu verscheuchen. Die Hirten fürchten sie so wenig, wie das Vieh. Haben

a szétszóródottak valamennyie gyorsan előre szaladva sorba áll magasra emelt figyelő tartásban s megadva az intó «svrrr»-szóval a jelt, egyszerre fölröppen, hogy biztosabb helyre szálljon.

A pesti pusztákon gyakran jártak pásztor-
madarak seregélyekkel egy időben, de csak akkor elegyedtek, ha az egyik fajból kevesen a másik faj nagyobb csapatával találkoztak, mert egyenlő számú seregek soha sem keverednek. Életmódjuk annyiban is elüt a seregélyekétől, hogy míg ezek csak már kiröppent fiaikkal szállnak a marhajárásra, addig a pásztor-
madarak ott költ-
tenek, ott nevelik fiaikat, örökké a csorda körül s vele vonulnak, igazi nomád életet élve.

Tápláléka.

Május havában sáska hijján a pásztor-
madár még javarészt az erdőre lévén utalva, gyomrában rendszeren nagyobbféle bogárság, mint cserebogár, futóbogár, Pachygaster, Cleonus stb. található s begyében még a nagyja is egy darabban vagy alig feldarabolva. Találtam apró csigákat is közte, de kaviesszemeket soha, mert tápláléka úgyszólván s könnyen emészthető.

1837 (?) május 27-én ORCZY báró egy himet küldött, melynek egész tápláló csöve csupa keménygyűrűs, a fali ászkához (Oniscus) hasonló, de még keményebb bogárfélével volt tömve. Ilyféle bogarakat erdők korhadt fadarabjai alatt találtam. A többi, ugyancsak májusban elejtett darab gyomortartalma cserebogárból került ki.

A június 2-áról való madárban az erdei czingolány (Cicindela silvatica) mellett már egy csomó sáskát és tücsköt is találtam. STETTINAY 1830 júniusának 20-án 5 darabot ejtett el Péteri mellett s gyomrukban nagyszámú fehéres hernyót látott, miket e madarak a lépbogyó (Viscum album) vagy a Loranthus europeus zöldje közül keresgéltek elő.

Később, mikor már rendszeren jár a pásztor-
madár legelőinkre, kizárólag a többé-kevésbé fejlett sáskával táplálkozik, mitől egész belseje vörösre festődik.

sie aber durch fortgesetzte Verfolgungen eine Gefahr in ihrer Nähe wahrgenommen, dann laufen die zerstreuten Glieder alle geschwind in eine Linienreihe, stellen sich mit einem ganz aufgerichteten, Aufmerksamkeit verrathenden Leibe, zwitschern ihr «Schwrrr» — den gewöhnlichen Warnungston — erheben sich plötzlich und fliegen gesellschaftlich nach einen bequemeren Platz.

Auf den Pester Haiden hielten sich die Pastor oft mit den Staaren zu gleicher Zeit auf, doch sah ich sie nur dann gemischt, wenn einzelne von einer Art größere Schaaren der anderen antrafen, doch große Schaaren mischen sich nie. In ihrer Lebensart sind sie auch dadurch von den Staaren verschieden, daß Letztere nur mit ihrer schon flüggen Brut auf die Hutweiden kommen, die Nomadites aber dort selbst nisten, dort erziehen, also ewig am allerliebsten um das Vieh und mit demselben wohnen, herumziehen, also ein echt nomadisches Leben führen.

Die Nahrung.

Im Mai, wo es noch wenig Heuschrecken giebt, daher diese Vögel mehr am Gehölze sich aufhielten, fand ich in ihrem Magen vorzüglich größere Coleopteren wie Mai- und Lauffäfer, Pachygaster, Cleonus u. a., wovon selbst Maikäfer oft in einem Stück oder doch kaum zerstückelt im Magen und Kropfe vorkamen. Auch kleinere Helices (Schnecken) fand ich mitunter, Kieselsteinchen aber nie, da ihr Futter ganz weich, also leicht zu zerfetzen ist.

Ein Männchen — am 27. Mai (1837?) von Baron Orczy erhalten — hatte lauter ringelige, den Kelleraffeln ähnliche, aber noch härtere Insekten aufgenommen (deren ähnliche ich unter faulem Holze in Wäldern antraf) und war der ganze Kropf, Magen und die Gedärme mit diesen gefüllt. Bei anderen, ebenfalls im Mai erlegten, machten den ganzen Mageninhalt Maikäfer aus.

Am 2. Juni kam schon nebst Cicindela silvatica eine Menge von Heuschrecken und Grillen im Magen dieser Vögel vor. Stettinay fand in 5 bei Péteri 1830 am 20. Juni erlegten Stücken viele weißliche, aus Viscum album oder Loranthus europeus fleißig hervorgezuchte Raupen.

Später, gegen Mitte Juni, wo diese Vögel auf die grasigen Weideplätze giengen, kröpften sie sich ausschließlich mit meist noch unvollkommen entwickelten Heuschrecken voll, wovon ihr ganzes Innere roth gefärbt erschien.

Repülése.

Egészben seregélyszerű: húzódása közben gyorsan verdes szárnyával teste felé, majd mozdatlanul kitárt szárnyal úszva lebeg, különösen leszállás előtt, de oly gyors fordulatokat soha sem végez, mint a tovasurranó seregélycsapat.

Repülése könnyedebb, kevésbé surranó, közbe nem tárja ki szárnyát annyira, kevesebbet csapkod s ritkábban bukfenchezik mint a seregély.

Ha a napfényel szembe repül, úgy testének rózsás színe alig tűnik fel fekete szárnya mellett; úszó lebegése közben már szebben mutat, de legszebben mikor hátulról éri a nap sugára: ilyenkor hátának rózsás aszbesztfénye pompás vörösen aranyba csillogó.

Hívása, éneke.

Érdes, rekedtes, de sajátos hívó hangját úgy röptében, mint ültében gyakran hallatja. Röptében rendszeren «srrr-csorr-csorr-serr!»-hangon szól, a hátra maradtak erős «csr-ints! sörincs»-et kiáltanak; együttes lassú tovaszállásban «svorr-csorr», felrepülés közben «srrr-csrrr! decsrrr-csrrr-dzrrr?» járja gyors egymásutánban kiejtve, olykor erősebben s jobban hangzón «svöröty-söröty!»

A melyik erősen vágyik társa után vagy utána veti magát a fáról, így szól: «csrö-csövöly! csrö-csevely!»

Dala igénytelen, halk. Sziszegő, rekedtes többnyire rosszul tagolt, kevésbé változatos hangokból áll, de gyakran s mindenütt hallik, különösen ha nagy csapat van együtt. A földön, a gyepeken, a barom közt ülve vagy pillanatra megállva, fákon ugráltában s röpködtében, déli pihenőjén, fészke körül, sőt fészkeinek odvában ülve is szakadatlan csicsereg.

Bár együttes éneke egészében nagyon hasonlít a seregélyek zsvajgásához, mégis egészen sajátos, ha e két faj hangversenyét egyszerre hallgatjuk. Nagyban hasonlít úgy a parti fecskék, (Cotyle siparia), mint a kölesi sármányok (Emberiza miliaria) társas zsvajgához, de még ennél is halkabb csicseregés, mintegy:

Aquila. III.

Flug.

Ihr Flug ist im Ganzen staarenartig. Bald flattern Alle, die Flügel häufig und schnell gegen den Leib schlagend, bald segeln sie eine kurze Strecke mit ausgebreiteten Flügeln fortfliegend, was besonders vor dem Niederfliegen geschieht. So schnelle Schwenkungen machen sie nie, wie die Staare. Auch ist ihr Flug leichter, weniger schwirrend, sie breiten dabei ihre Flügel nicht so stark aus, flattern weniger und purzeln feltener als die Sturnus.

Von dem schönen Rosenroth des Leibes ist im Fluge, falls sie gegen das Sonnenlicht fortfliegen, beinahe nichts zu sehen, schon bei ihrem Schwebefluge nimmt es sich schöner aus, am aller schönsten aber, wenn sie von hinten her der Sonnenstrahl trifft: da glänzt das Rosaasbest des Rückens prächtig und wie in einem rothen Goldschimmer.

Lockton, Gesang.

Die rauhen, heiseren, doch eigenthümlichen Locktöne werden sowohl im Fluge, als im Sitzen häufig gehört. Gewöhnlich locken sie im Fluge wie: «tschrrr-tschorr-tschorr-tscherr!» — die Zurückgebliebenen kräftig: «tschr-intsch! tschör-intsch!» — im stillen Fluge ungetrennt fortfliegend: «schworr-tschorrr!» im Auffliegen: «tschrrr-tschrrr? dettschorrr-tschrrr-dzrrr!» — schnell nacheinander ausstoßend; manchmal auch besser und stärker wie «schwöröty-tschöröty!»

Sehnt sich einer dem anderen nach, oder wirft sich vom Baume, ihm nachzukommen, herab, so ruft er: «tschrö-tschöwöly! tschrö-tschewely!»

Der Gesang ist unbedeutend, leise; besteht aus zischenden, rauheiserigen, meist schlecht modulirten, einförmigen Tönen, die sehr fleißig und überall hervorgebracht werden, besonders wenn größere Schaaeren sich versammeln. Auf der Erde, am Rasen, zwischen dem Vieh, sitzend oder auf Augenblicke stehen bleibend, auf Bäumen hüpfend und herumflatternd, bei der Mittagsruhe, auf ihren Brutplätzen, ja selbst in Löchern, an den Nestern sitzend, zwitschern sie unaufhörlich.

Im Ganzen ist der Gesang dem Schwirren der Staare sehr ähnlich, doch, wenn man ihn im Concerte mit dem der Staare unweit einander anhört, ganz eigenthümlich; hat viele Ähnlichkeit mit dem gemeinschaftlichen Schwirren der Uferschwalben und der Grauammer (Emberiza miliaria), ist aber ein noch leiseres Geräusch, wie: «tschier-srrr-tschörörö-für-riviri-crriviri» — gemischt mit etwa «tschröntsch-

«siczr-szrrr-csörörö-sziszr-ririri-czrrirri; közbe: csröncs-csrincs és csröcsö-csöcsörr-szirie!»

Olykor a Lanius minor hívásához hasonló, erősebben csengő szó is kihallik, mint «slanzlsan-sl!»

Költése, fészke, tojása.

Minden madár a körülményekhez szabja életmódját. Kivált a fészkelésnél ötlük szembe ezen alkalmazkodás, hol a hely megválasztása, a fészkek magassága s annak alakja sokszor erős változásoknak van alávetve.

De nem áll ez a pásztormadárra.

Mivel örökös vándor létére soha sem tudja előre, miféle körülmények közé veti a véletlen, cosmopolitává, világpolgárrá változott, ki minden előítéletlen fölülemelkedve a legszerényebb körülményekkel is megelégszik.

Ez nála nem alkalmazkodás.

Mindenütt otthoniasan rendezkedik be, hol épületromok, kolostorok, sziklák állnak alkalmas hasadékokkal; rözse- és téglarakásokban, a sűrű Lycium bokorban, mindenütt, hol *közös fészkelést* enged meg a hely.

Mint már említve volt, az 1837-iki tömeges megjelenésekor komoly szándékában volt a Gellérthegyen költeni, mint a sziklazugokba való be- és kibujkálás, a megvizsgált tojók petefészke és költési foltja, végül a hímek erősen duzzadt nemi részeiből biztosra következtettem. Tudva, hogy a költés ideje itt van, minden ismerősömet figyelésre szólítottam fel. S csakhamar értesültem, hogy a pásztormadár Baracson, Vacson, Kaskantyun s Adacson csakugyan fészkel, mert nyugta volt, nem úgy, mint a Gellérthegyen, hol az örökös lődözés, utána mászás, hajigálás minden szándékát meghusítottta.

Athoson (?) is, hol WAHLSTEIN tanár szerint a legvadabb hegyvidékeken is költ, sziklarepedésekbe rakja fészket. (lásd 1839 jan. 2-án kelt levelét).

DRECHSLER — FELDEGG praeparátora Karlsbadban — azt állítja, hogy e madár Dalmátiában, hegységek sziklahasadékaiban, lakások szalmafödélén s régi farakásokban költ.

Nagyon is sebtében építve fészket, nincs a pásztormadárnak arra érkezése, hogy messziről válogassa össze a szükséges anyagot, megelégszik tehát mindennel, mit a közeli szomszédság

tschrintsch) und «tschrotschro-tschötschörr-sirie», dazu manchmal einige dem Rufe des Lanius minor ähnliche, kräftiger klingende Laute, wie «schlanzlschan-schl!»

Nisten, Nest, Eier.

Alle Vögel accommodiren sich in ihrer ganzen Lebensart dem Umständen. Dies fällt besonders beim Nestbau auf, wobei die Wahl des Ortes, der Höhe und der Nestform oft beträchtlichen Veränderungen unterworfen ist.

Nicht so ist es aber bei dem Nomadites.

Da er als ewiger Wanderer nie im Voraus weiß, welche Umstände ihm durch Zufall geboten werden, so hat ihn die Natur in einen Cosmopoliten verwandelt, der, über alle Vorurtheile erhaben, die verschiedensten Umstände benützt.

Bei ihm ist das keine Accommodation.

Er richtet sich überall heimisch ein, wo verfallende Gebäude, Klöster, Felsen mit passenden Ritzen da sind, in Holz- und Ziegelhaufen, im dichten Lyciumsaune, überall wo der Ort zum gemeinschaftlichen Nisten geeignet ist.

Wie schon erwähnt, machten die Rosenstaare bei jenem Massenzug im Jahre 1837 ernste Anstalten am Blocksberge zu brüten, worauf ich schon im Voraus nach ihrem Aus- und Einschlüpfen in den Felsenlöchern, nach den Eierstöcken und Brutflecken der unterjuchten Weibchen, nach den sehr angeschwollenen Geschlechtstheilen der Männchen sicher folgerte. In Überzeugung der herannahenden Brutzeit, gab ich vielen meiner Bekannten Aufträge zum Beobachten derselben. Und bald darauf erfuhr ich, daß sie in Baracs, in Adacs, Vacs und Kaskantju wirklich nisteten, da ihnen daselbst Ruhe vergönnt wurde, nicht so wie am Blocksberge, wo die fortwährenden Verfolgungen, das ewige Schießen, Nachklettern und Werfen alle ihre Absichten unmöglich machten.

Am Athos, wo sie, nach Wahlstein's Berichten, selbst in den wildesten Gebirgsgegenden nistend vorkommen, legen sie ihre Nester in Felslöcher hinein. (Siehe seinen Brief vom 2. Jänner 1839.)

Nach Drechsler's — Präparator bei Feldegg — mir in Karlsbad mitgetheilte Behauptung, brütet dieser Vogel in Dalmatien in Gebirgsfelsen, Klippenlöchern, wie Hauspazzen in Strohdachlöchern, dann in alten Holzlagen und dergleichen.

Der Rosenstaar baut viel zu eilends, kann also keine Zeit verlieren mit dem Herschaffen weitliegender Materialien, begnügt sich daher mit Allem, was ihm die nächste Umgebung bietet. Baumreifer und

nyújt. Rózsét s falevelet, forgácsot, gyomszárakat, elszórt tollakat kapkod össze; a hol széna van, ott tisztán abból épít, de szükség esetén a tehénganéjjal is megelégszik.

Nagyon sokat tart az idő- s munkamegtakarításra, mert hisz' rövid az idő az ittmaradásra, a tojás lerakása közelget s nagyon is forró, ellenállhatatlan a szeretet, az aggodás a nevelésre váró s magukkal viendő fiókák iránt!

Blätter, Holzspäne, Unkrautstengel, herumliegende, Federn werden mit größter Hast zusammengesammelt; wo es Heu gibt, baut er ausschließlich von diesem, begnügt sich aber oft mit dem Kuhmist.

Es wird auf Zeit- und Arbeitersparniß sehr viel gelegt, die Zeit des Hierbleibens ist kurz gemessen, das Eierlegen vor der Thür — und die Liebe und Sorge für die Vollendung der Erziehung ihrer mit sich zu nehmenden Jungen zu heiß, unwiderstehlich groß!

A tojások száma és leírása.

7—8, ritkán több tojásból áll a fészekalja.

Zahl und Beschreibung der Eier.

Das Gelege zählt 7—8, selten mehr Eier.

Nagyság. — Die Größe.

Millimeter.

Tojás hossza Länge des Eies	27·4	27·8	27·8	27·9	28	28·2	28·4	28·5	28·7	28·7	29·4	30·6
Legnagyobb vastagsága Die größte Dicke	21·1	21·6	21·9	21·9	21·4	21·9	21·4	20·3	20·8	21	21·6	20·9

Az alak változatos: a közepalak kissé zömöken rendes-tojásdad, de nem ritka az erősen gömbölyded alak, mely aránylag hegyesen végződik, míg ismét mások nagyon megnyúlva, a selyemhernyó gubójának alakját közelítik.

A tojás héjja fényes, rendkívül vékony, igen finoman szemcsés, szabad szemmel látható sűrűn elszórt tűszurásszerű likacsokkal, nagyító alatt nézve finoman ripacsos.

Színe igen halványan kékesfehér, valamicskét kékeszöldbe játszó, a héjjon átsötétedő gyenge vizes erezettel.

Kirepült fiatalok ruházata.

A fej és nyak szennyes szürkefehér, feketés hosszanti sávokkal, a szárny és fark szürkefekete tollai széles fehérszürke szegésekkel; a farkalja tollai feketések, szélesen szürkefehéren foltozva; a törzs alja rózsásszürke, a lábak s a csőr színe vörösesbarna.

Mihelyt szárnyra keltek a Baracs körül kiköltött fiak, az öregek a gyümölcsösökkel gazdag közeli falvakba vezették őket, így Győr faluba is, hol a szederfákat szállták meg, lecsípve azok gyümölcsét úgy a maguk, mint fiaik számára. Fiaikat nagyon sokáig etették.

Die Gestalt abwechslungsvoll: die Mittelgestalt mäßig gedrungen oval, doch sind auch sehr gedrungen rundliche Formen nicht selten, welche letztere verhältnißmäßig spitzig enden, wogegen andere wieder sehr gestreckt an Form dem Gehäuse der Seidenraupe gleichkommen.

Die Schale glänzend, ungemein dünn, sehr feinkörnig, zeigt dem unbewaffneten Auge dicht zerstreute, Nadelstichen ähnliche Löchelchen; unter der Lupe erscheint sie fein genarbt.

Die Farbe sehr blaß bläulichweiß, etwas ins Bläulichgrüne spielend, mit durch die Schale sichtbarer, schwacher, wässriger Aderung.

Die Kleidung flügger Jungen.

Kopf und Hals schmutzig grauweiß mit schwärzlichen Längsstreifen, die grauschwarzen Flügel- und Schwanzfedern breit weißgrau eingefärbt; die Unterschwanzdecken schwärzlich, breit grauweiß gefleckt; der Rumpf unten rostgrau, die Füße und der Schnabel röthlichbraun.

Sobald in Baracs die Jungen flügge geworden, führten sie die Alten in die obstbaumreichen nächsten Dörfer hinein, so nach Győr, wo sie alle Maulbeerbäume überdeckten, mit deren Obst sie ihre Jungen fütterten und das sie selbst fraßen. Sie fütterten daselbst ihre schon flüggen Jungen sehr lange.

A győri háztetőkön, tornyokon vagy azok repedéseiben senki sem látta őket.

A vedlés ideje.

Mivel több frissen megérkezett madár farkában alig felenagy tollakat találtam, azt hiszem, hogy a vedlés ideje közvetlen a megérkezése elé, tehát április hó végére vagy május elejére tehető.

Vándorlása.

Hazáját nem azért hagyja el évről-évre, mint a többi nyári vonuló madár, hogy nálunk költ-hessen, mert akkor ha ritkán is, de mégis csak rendesebben lehetne fészket találni, kivált Magyarországon.

Talán a táplálék (hiánya) hajtja útjára?

Hisz' Afrika és Ázsia enyhe tájain, hol mondhatni örök a nyár, legfőbb tápláléka mindenkor bővében van! — S mégis ez utóbbi lesz az ok, mert csak ez magyarázza rendetlen megjelenését. Ugyanis a sáska épp akkor szokott nálunk tömegben fellépni, mikor Afrika- s Ázsiában sáska-híjja van.

A pásztormadarat falánksága kényszeríti a nomád életre. Ha már nem talál a környékben elég sáskát s gyümölcsféléit a maga és fiai számára, fölszedelődzik, hogy vándorzigány módjára kóboroljon országról-országra. Így jön hazánkba is Egyiptomon, Török- és Görögországon keresztül, mindig a sáskaesapat nyomában vonulva.

Csodálatos, hogy e madár akkor jön vidékeinkre, mikor a mi belföldi madaraink már javában költenek, sőt már fiaikat nevelik. Világos tehát, hogy az ő költési ideje otthonában egészen más időre esik — mert különben nem érne rá hosszú utazásokat tenni — és hogy oly világtájakon van otthon, a hol a tavasz a mi telünkre s a mi nyarunk az ottani télre esik.

Így löttek 1830 júniusának 4-én Péteri mellett egy nagy csapatból 5 darabot, miknek javarésze a FÖLDVÁRY-féle gyűjteményben található, s fogtak 1835-ben egy darabot, míg végre az emlékezetes 1837-ik év seregeknek özönét hozta hazánkba. Az elsőket május 24-én ejtették el a Garampartti réteken s ugyan e napon löttek a Rákosnál is egy tojót.

Auf den Győrer Hausdächern, Thürmen oder in deren Löchern bemerkte man sie nie.

Mauferzeit.

Da ich im Schwanze mehrerer neu angekommener Vögel kaum halbwüchsige Federn fand, glaube ich die Mauferzeit knapp vor die Ankunft, also auf Ende April oder den Anfang Mai setzen zu können.

Zug.

Der Rosenstaar nimmt seine alljährlichen Reisen aus seinem Vaterlande nicht, wie die Sommerzugvögel, um da zu nisten vor, denn sonst müßte man, wenn auch selten, doch regelmäßig seine Nester antreffen, besonders in Ungarn.

Sollte er der Nahrung halber verreisen? In seiner gelinden Heimat — Afrika und Asien — wo sozusagen ewig Sommer herrscht, müßte ja seiner Lieblingsnahrung zu allen Jahreszeiten die Fülle sein! — Und dennoch wird dies Letztere die Ursache seines Ziehens sein, denn dies alleinig erklärt sein unregelmäßiges Erscheinen, da die Heuschrecken bei uns gewöhnlich in jenen Jahren in Überfluß auftreten, während welcher es an denselben in Asien und Afrika mangelt.

Die Gefräßigkeit zwingt den Rosenstaar zum nomadischen Leben. Bietet eine Gegend keine genügende Menge der Heuschrecken und Obstarten, um sich und seine Jungen zu ernähren, so bricht er auf und streift wie wandernde Zigeuner von Land zu Land. Auf diese Art gelangt er durch Egypten, die Türkei und Griechenland, auch nach Ungarn, immer dem Zug der Heuschrecken folgend.

Zimmerhin merkwürdig, daß der Vogel in dieser Zeit unsere Gegenden aufsucht, wo die einheimischen Vögel schon längst mit dem Brüten und Erziehen beschäftigt sind. Es folgt daraus, daß seine Brutzeit in seiner Heimath in eine ganz andere Zeit fallen muß — da er sonst keine Weile zu langen Streifzügen hätte — und daß er in solchen Welttheilen heimisch ist, wo das Frühjahr in unseren Winter und unser Sommer in den dortigen Winter fällt.

So wurden im Jahre 1830 am 5. Juni bei Péteri aus einer großen Schaar 5 Stücke erlegt, wovon die Meisten in der Földváry'schen Sammlung sich befinden, und ein Stück im Jahre 1835 bei Pest gefangen, bis endlich das Jahr 1837 eine wirkliche Überfluthung von Schaaren dieser Vögel herbrachte.

Május 25-én egy 60 főnyi csapatból egy fiatal hím esett áldozatul; 26-án az «Ördögmalom» körül egy fiatal, 27-én a Városligetnél egy igen vén hímét lőtték, végre július 1-én 2 hím és egy tojó került fogságba.

PODMANICZKY JÁNOS báró 1842 áprilisának 18-án Keresztúrnál látott 3 pásztoradarat a «Merzse-mocsár» közelébe eső legelőn. Sógorom valószínűleg ugyan e 3 madarat rövid időre rá a «Hamzsabégi» szőlőhegyek szélén vette észre.

A pásztoradár fogságban.

Sokkal vigabb s nyugtalanabb, mint a seregély, folyton ugrál, röpköd s fejét a kalitka teteje felé forgatja; a hangyatojást nagy mohósággal nyel-
desi; még a kézből is elveszi. Nagyon szelid. Szakadatlanul csevegi az ő «gzsabati-csrabati-gzsabati-csrabati»-ját, seregélymódra gyakran ismételve ezt: «bzsabzsa-bzsabzsa! gzsagzsagzsagzsati!»; egyhanguan: «brölti! brölti! brölij-bröti-gröti-dröti-csröti!»; gyakran: «zszamzsl-mzszamzsl-mamzsl!» hasonlón a háziverébhez, csak sokkal erősebben.

Nagyon szorgalmas énekes; a vedlés idejét kivéve egész éven át dalol. A mint egy kissé jólakott — evés közben, mint a seregély messze kitarja csőrét — rázendít a szíve mélyéből fakadó egyszerű dalára, közbe testét s fejét jó magasra emeli, szárnyát leereszti, begyét erősen felfújja, csőrét messze kitarva szárnyával billeg. Hozzá még testét is úgy dobálja ide-oda, mint az éneklő Töklincz-pintyőke (Serinus hortulanus). Oly mulatságos az alakja ilyenkor, hogy a szemlélő egy tánczról és dalló vágytól megittasultat s jó magával tehetetlent vél maga előtt látni s nem állja meg nevetés nélkül.

Sokáig húzza énekét, kivált ha erre társai is buzdítják, s ha abba hagyta, újra meg újra elül kezdi.

Szelidsége mellett kitartó is. SÁNDOR úrnál 4—6 évig elélt s csak egy betegségtől pusztult el, minek okozójául leginkább a romlott levegőt tartom. A bonczolás azt mutatta, hogy a májon,

Die ersten Stücke wurden am 24. Mai bei Neu-
sohl auf einer an der Gran liegenden Wiese erlegt,
so auch ein Weibchen am selben Tage bei Rákos.
Am 25. Mai fiel ein junges Männchen aus einer
Schaar von etwa 60 Köpfen zur Beute. Am 26. Mai
schoss man bei der Teufelsmühle — unweit Pest —
ein junges, am 27. beim Stadtwaldchen ein sehr
altes Männchen, und schließlich wurden am 1. Juli
2 Männchen und ein Weibchen gefangen.

Baron Joh. Podmaniczky behauptete am
18. April 1842 bei Kereštúr, unweit des Merzse-
Sumpfes an einem Weideplage, 3 Stücke der
Nomadites gesehen zu haben. Mein Schwager be-
obachtete wahrscheinlich dieselben drei Stücke kurze
Zeit darauf am Rande der Hamzsabéger Wein-
gärten.

Der Rosenstaar in Gefangenschaft.

Biel munterer und unruhiger als der Staar,
springt und flattert er fortwährend und dreht den
Kopf gegen das Käfigdach herum; er frisst die
Ameiseneier ungemein gerne, selbst aus der hohlen
Hand weg. Wird sehr zahm, ruft und schwägt fort-
während sein, gžabaty-tšhrabaty-gžabaty-tšhrabaty'
— wie die Staare, häufig wiederholt: «bžabza-
bžabza-gžagžagža-gžaty!» Manchmal schreit er sehr
stark, monoton: «brölyty! brölyty! brölybröty-gröty-
dröty-tšhröty!»; oft: zamzsl-mzamzsl-mamzsl! —
dem Hausperling nicht unähnlich, nur bedeutend
stärker.

Als sehr fleißiger Sänger singt er, die Mauser-
zeit ausgenommen, fast das ganze Jahr, sobald er
sich etwas gesättigt — beim Fressen wird der Schna-
bel, wie bei den Staaren, sehr weit gespreizt —
stimmt er sein, aus dem Grunde seiner Seele her-
vorsprühendes einfaches Liedchen an, läßt dabei die
Flügel hängen, richtet den Leib ziemlich, den Kopf
stark in die Höhe, mit weit aufgesperstem Schnabel
und dick aufgeblasener Kehle. Den Körper wirft er
indessen wie ein singender Girlik hin und her und
ruckelt mit den Flügeln. Hierbei nimmt er sich so
interessant komisch aus, daß man einen von Tanz-
und Singlust Betrunknen und mit sich selbst Un-
vermögenden vor sich zu haben glaubt und sich
unmöglich des Lachens enthalten kann.

Hört er andere seinesgleichen singen, so verzieht
sich sein Gesang oft sehr lange und wird das Un-
terbrochene oft wieder und wieder erneuert.

Nicht nur zutraulich, sondern auch ausdauernd.
Bei Herrn von Sándor erlebten diese Vögel
wohl 4 bis 6 Jahre und giengen an einer Seuche
ein, die ich zumeist der verdorbenen Luft zuschreibe.

gyomron s a beleken zsiros fényű keményedések (Tuberculum) voltak s a lép teljesen ilyen zsiros kemény tömeggé változott. E betegség a madár kellemetlen szagú kipárolgásával kezdődött.

Vedlése közben, mely november s december havára esik, egyszerre elveszti legtöbb fej- és nyaktollát; ezeknek s a végbéltáj oldaliaknak helyébe fénytelen fekete tollak lépnek. Ezek télen át fehér hegyet viselnek, míg az tavasz felé el nem kopik, hogy a fekete szín tisztán tűnjék elő.

Kár, hogy az elfogott madarakon a fekete szín csillogása s a rózsa gyengéd színe lassankint elvesz s az utóbbi kormos foltokkal szennyezett fehéres rózsaszínbe válik.

Haszna, kára.

Úgy hasznos, mint káros voltát táplálékából ítélhetjük meg.

Mint hogy gyomrában rendszeren és nagy tömegben találtam a cserebogarat, gondolom, ki sem fog kételkedni e madár hasznosságában úgy a gyümölcsösre, mint az erdőre nézve.

BERNÁTH ANDRÁS úr — hevesi táblalabiró — arról győződött meg, hogy a pásztormadár csapatai a tölgyesek szélén a búcsujáró hernyót (*Cnetocampa processionea*) irtották nagy buzgalommal, mely hernyók ezrei nemcsak a fákat rágták le, de a fübe is lebocsátkoztak selyemszálakon. A nevezett úr belátva a madarak hajtotta hasznót, megvédte azokat minden üldözéstől. Mert a hol a hernyók fonásukkal a füvet bevonják, bűzös maró nedvükkel bemocskolják, ott a marha sem legel többé vagy ha igen, úgy megbetegszik ettől a fütől. A hol tehát a pásztormadarak ezrei oly szorgosan pusztítják e káros férget, ott hasznuk úgy az erdőre, mint a legelőre rendkívül nagy.

Izletes hússal is szolgálnak, különösen a nagyon kövér tojók. A tojás s a fiak meg épen esemege számba mennek.

Káros voltukat illetőleg mondták ugyan a baracsiak, hogy a mint az árpa érni kezdett ezt hordták azok fiaiknak s így a vetésben csipkedéssel és tiprással csekély kárt tettek; mégis hajlandó vagyok azt hinni, hogy a pásztormadarak valószínűleg az *Anisoplia*-félék után járva szálltak a vetésbe.

Die Section ergab, daß die Leber, der Magen und die Eingeweide fetttschimmerige Indurationen (Tuberkeln) hatten und die Milz gänzlich zu einer solchen fetten, harten Masse sich verwandelte. Die Krankheit begann mit einer abscheulichen Ausdünstung der Vögel.

Während der Mauser, die in die Monate November und December fällt, verlieren sich die meisten Kopf- und Halsfedern, an deren, sowie an die Stelle der an den Afterseiten stehenden mattschwarze Federn treten, die im Winterkleid weiße Spitzen tragen, bis sich die Letzteren gegen Frühjahr abreiben und das reine Schwarz hervortreten lassen. Leider verliert sich an den gefangenen Stücken das Schillern des Schwarzes, so auch das zarte Rosa allmählig, welches Letzteres sich in ein mit ruffigen Flecken beschmutztes Weißlichrosa verwandelt.

Nutzen — Schaden.

Sein Nutzen sowohl als Schaden wird meistens durch seine Ernährungsweise bestimmt. Nachdem ich im Magen der Nomadites vorzüglich Maikäfer in großer Menge fand, wird wohl Niemand daran zweifeln, daß diese Vögel für die Obstgärtner und Förster stets willkommene Gäste sein müssen.

Herr Andreas v. Bernáth — Tafelbesitzer zu Heves — hat sich überzeugt, daß die Rosenstaare daselbst schaarenweise am Rande der Eichenwälder, die damals von *Cnetocampa processionea* abgefressen wurden, jene schädlichen Raupen fleißig aufsuchten und verzehrten. Dieser einsichtsvolle Mann sah sofort ihren Nutzen ein und vertheidigte die Vögel gegen alle Verfolgungen. Denn wo diese Raupen mit ihren Fäden das Gras überziehen und mit ihrem stinkenden und ägenden Saft besudeln, dort frißt das Vieh nimmermehr, ja es wird davon krank. Wo demnach Tausende von Rosenstaaren so fleißig diese schädlichen Raupen sammeln und vertilgen, ist ihre Nutzbarkeit dem Walde und der Weide für Gegenwart und Zukunft außerordentlich groß.

Auch das Wildpret, zumeist der äußerst fetten Weibchen, ist sehr schmackhaft; die Eier und Jungen dienen aber gar zur Delikatesse.

Was die Schädlichkeit betrifft, behaupteten zwar Leute in Baracs, daß sie, sobald die Gerste zu reifen anfing, diese ihren zarten Jungen zutrugten und durch Abbeißen und Treten der Frucht einen unbedeutenden Schaden anrichteten; doch zweifle ich daran; sie werden wohl nach *Anisoplienarten* gesucht, und um diese sich in die Frucht niedergelassen haben.

Ellenségei.

Elteltekintve a tollazatába kapaszkodó nagy számú hosszú-lapos elősdi féregtől, a karvaly (*Accipiter nisus*) és a kaba (*Falco subbuteo*) bántotta nálunk a pásztor-madarat. De bár sok más rabló állatnak is gyakran esik áldozatául, mégis csak legnagyobb ellenségét a természet korlátlan urában, az emberben találja, a ki feledve emberi méltóságát az üldözésben elég gyakran a rabló-állat színvonala alá süllyed.

Elhagyva e madár régi otthonát, hol mint elismert hasznos állatka mindenütt becsüléssel és kimérettel találkozott, hozzánk is oly szelid bizalmassággal közeledik, mit sem sejtve a Nyugat lakójának ölési vágyáról.

S épp e szép tulajdonsága okozza gyakori vesztét.

Mert így van ez a hányszor csak seregestül látogat hozzánk. Ezrével lövik, százakat sebeznek meg, könyörület nélkül pusztítva.

Feinde.

Abgefahren von den in ihrem Gefieder haftenden zahlreichen Parasiten — schmalflachen Läusehen — war der Sperber und der Baumfalke (*Falco subbuteo*) bei uns ihr Feind. Doch haben sie, obwohl auch vielem anderen Raubzeug oft zur Beute fallend, den allergrößten Feind im unbeschränkten Herrscher der Natur, im Menschen gefunden, der betreffs der Verfolgung oft unter seine Würde, ja unter die Würde der Raubthiere herabsinkt.

Ihre alte Heimat verlassend, wo sie als anerkannt nützliche Thierchen stets verehrt und verschont wurden, legen sie auch bei uns ihre harmlose Zutraulichkeit dar. Nichts ahnend von der Mordlust des Westens, finden sie eben durch diese schöne Eigenschaft ihr Verderben.

Denn so geschieht es, so oft sie uns in größeren Schaaren besuchen: Tausende werden ermordet, Hunderte verwundet; und alle werden ohne Rücksicht verfolgt!

Az *Acrocephalus palustris horticola* Naum.-ról.

Dr. J. P. PRAŽÁK-tól.

Már magában a nádiposzták is eléggé bizonyítják, mekkora még a homály Európa ornithológiájában. E madaraknak kritikai megrostálása háladatos föladat volna, a minek azonban a csupán bőrökkel dolgozó szobaornithologus nem felelhet meg, mert a meghatározáshoz sokszorosan a nádiposzták biológiájának ismerete is szükséges. Alkalmazkodási képességük-nél, helyszerint és földirati elterjedésükhöz képest változó színezetük, szárnyalkotás, nagyság, hang és fészkek szerint való különbségeknél; a *Sylvia*-k között: bizonytalan állásuknál, a nemek szerint való beosztás ingadozó voltánál fogva, igazán leggyöngébb oldalát alkotják Európa ornithológiájának s ismeretük nem pontosabb annál, a mely BECHSTEIN és NAUMANN előtt az *Anthus*-okra nézve fennállott.

Az *Acrocephalus palustris horticola* Naum. is a kevésbbé ismert alakok közé tartozik. Ezért CHERNEL ISTVÁN ezikke * köszönetünket érdemli, mert igen fontos adatokkal járult e talányszerű

Ueber *Acrocephalus palustris horticola* NAUM.

Von Dr. J. P. PRAŽÁK.

Die Rohrfänger allein würden genügen als Beweis, wie viel noch des Dunkeln übrig bleibt in der Ornithologie Europas. Es wäre eine dankbare, aber sehr schwere Aufgabe diese Vögel einer kritischen Revue zu unterwerfen — mozu aber ein bloß mit den Bälgen arbeitender Museums-Ornithologe nicht genügend wäre, indem die Biologie der Rohrfänger oft zur Determinierung unumgänglich nothwendig ist. Die Rohrfänger bei ihrem großen Anpassungsvermögen, der großen lokalen und geographischen Variabilität in Färbung, Flügelbau, Größe, Stimme, Nestbau, bei der unsicheren Stellung innerhalb der *Sylvia*-den, bei der schwankenden Auffassung und Eintheilung in die Genera — bilden den schwächsten Punkt der Ornithologie Europas und ihre Kenntniß steht auf keinem höheren Stadium als z. B. die der Pieper vor Bechstein und Naumann.

Acrocephalus palustris horticola NAUM. ist eine sehr wenig bekannte Form. Herr von Chernel in seinem dankeswerten Artikel * hat einen sehr wichtigen Beitrag zur weiteren Kenntniß dieses räthselhaften Vogels gegeben und hat vollkommen

* Aquila I. 123—129.

* Aquila I. 123—129.

PASTOR ROSEUS L. PÁSZTORMADÁR.